

Intre Români.

75325

Scrisori din călătoria unui filolog,

cu adausul:

231816

Despre însemnătatea studiului limbii române
= pentru studiul celorlalte limbi romanice =

de

Dr. Ioan Urban Iarník.

CASA ȘCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ

№ 21.114

Donația N. ZAHARI

Extras din revista „Transilvania“.

Sibiiu, 1917.

Tiparul tipografiei arhidiecezane.

1578603

Prefață.

La anul se vor împlini 40 de ani, de când obținusem cece se chiamă »Venia legendi» la facultatea filozofică a universității din Viena. Să vorbesc pe înțelesul tuturor: eră vorba să-mi fie îngăduit a țineă prelegeri cu privire la limbile romanice, sau, folosindu-mă de o vorbă tehnică, să mă abilitez ca docent pentru specialitatea aceasta.

Pentru aceasta mi se cereă: 1) să fi obținut, și încă de doi ani, gradul de doctor în filozofie; 2) să presint o lucrare, fie și manuscrisă, despre vreo întrebare care s'ar țineă de specialitatea aleasă de mine, și pentru scopul acesta am prelucrat așa numita Psaltire din Oxford în vechia limbă franceză; 3) să mă supun înaintea colegiului de profesori unui examen sau colegiu; și 4) să țin înaintea unui auditor, compus din profesori și din studenți, o conferință, din care să se vază, dacă am însușirile trebuincioase pentru prelegeri. Cu conferința lucrul se face așa, că candidatul, imediat după ce a făcut cu succes examenul, propune colegiului de profesori trei teme, din cari cel din urmă își alege una, și la ședința cea de mai aproape trebuie să-și țină conferința de probă.

Intre cele trei teme eră și una: «Despre însemnătatea studiului limbii române pentru studiul celorlalte limbi romanice». În comisiune găsindu-se profesorii Miklosich și Mussafia, cunoscuți amândoi prin studiile lor asupra filozofiei române, se înțelege de sine, c'alegerea căzù tocmai pe tema citată. După prelegere, iată, mi se înfățișază un domn necunoscut, care mi se prezintă ca redactorul unei reviste numite »Der Osten» și-mi cere manuscrisul conferinței, vrând s'o tipărească ca foileton în foaia sa. Am primit bun bucuros, și într'adevăr în numărul 44 din 1878 articolul s'a și tipărit. Dar nu numai atât: pomenind eu din întâmplare planul meu de a face în primăvara anului viitor o călătorie în Țara Românească, mi s'a îmbiat că are să-mi procure un bilet gratuit pe vapor până la Verciorova, obligându-mă din parte-mi să-i trimit vreo câteva răvașe despre călătoria mea. — Cum să nu fi primit cu dragă voie? Doară de astădată n'am cerut nici un ajutor dela Minister, ne având alte mijloace de traiu, decât leașa mea de profesor, din care trebuia să trimit jumătate nevestii, care rămase la țară cu cei doi copii nevârstnici.

Și bine am făcut de m'am îndatorat să fac astfel, deoarece altfel de sigur nu scrieam cele opt răvașe din călătoria mea. Eram destul de ocupat cu fel de fel de studii, și prin urmare n'aș fi găsit vremea trebuincioasă, pentru ca, afară de scrisorile trimise nevestei, să-i fi scris și redactorului.

Odată însă primind dinainte plată, în forma de bilet gratuit, țineam de datoria mea să mă țin de cuvânt, și așa s'a înghebat această mică colecțiune de scrisori, pe care îmi iau voie s'o prezint cetitorilor în traducere românească.

Să nu mi se iee în nume de rău, dacă fac una ca aceasta, ca și cum aceste scrisori ar avea o valoare din cale afară de mare. Știu eu cât se poate de bine, că nu-s cine știe ce, și dacă totuș am făcut încercarea, o lămuresc în modul următor: De traduceam bagatelele acestea chiar atunci, cine le-ar fi băgat în seamă, numele meu ne fiind cunoscut decât în niște cercuri foarte restrinse, pe când acum, după ce am tipărit în anul 1909 în «Convorbirile Literare», sub titlul de «Drumul pe care am mers», o lungă autobiografie a mea, și după ce în timpul din urmă mi s'au tipărit vreo 30 articole în câteva foi din Ardeal și din Țara Românească, pot să mă măgulesc cu nădejdea, că numele meu le este bine cunoscut Românilor de pretutindenea. Ș'apoi, poate, este destul de nimerită asemuirea acestor răvașe ale mele cu vinul: știut este, că vinul cel nou nu prea are valoare, pe când tot acelaș vin prost, după ce a rămas ani îndelungați închis în butelci, se face bun, fiind aprepțiat de toți cunoscătorii.

Ș'apoi, dacă e vorba de niște vechituri, cum sunt aceste scrisori, să nu se uite, că este o altă lucrare a mea cu doi ani mai în vârstă, care deasemenea s'a tipărit în traducere română, făcută tot de mine. Vreau să vorbesc despre articolul de programă a școalei reale din Viena, la care eram profesor, din anul 1877: *Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen*, a cărui traducere a apărut în numerile 5—8 din anul 1913 ale revistei folklorice «Ion Creangă» din Bârlad. În ce privește scrisorile ce le trimeteam în 1876 logodnicei, și în 1879 nevestei mele, nici ele n'au rămas nefolosite: căci fără ele oare aș fi putut, ca după treizeci și mai bine de ani să fi dat niște amănunte atât de exacte în seria de articole biografice din «Convorbirile Literare»?

În sfârșit, dacă e vorba, că ce însemnătate au aceste nimicuri pentru mine, oare este de lipsă s'o mai spun? În privința aceasta este de ajuns să-mi aduc aminte, că atunci, când s'au tipărit articolele de față în revista «Der Osten», eram de 30—31 ani, pe când acum, când mă pun să le talmăcesc în limba devenită mie atât de dragă, numărul anilor vârstei mele e de două ori și mai bine așa de mare. Tipărindu-se, deci, aceste scrisori împreună cu conferința mea din anul 1878, mă găsesc ca și transportat în vremea când mă aflam în toiul năzuințelor mele filoromâne, având înaintea mea vreme îndelungată, după cum mi se părea atunci, chiar nemărginită, ca să pun în lucrare toate planurile mele îndrăznețe. Pe când acum, trecând anii unul câte unul ca fulgerul, mă găsesc trecut în breasla moșnegilor, un bărbat, care și-a trăit traiul, cu puterile trupești și sufletești slăbite, căindu-mă amar și părându-mi rău de tot, că n'am putut,

parte din vina mea, să aduc la îndeplinire multe din cele ce mi le propusesem.

Fără să fi făcut traducerea aceasta, câți dintre Români ar fi avut cunoștință de scrisorile mele din revista de odinioară «Der Osten», care nu va fi fost tocmai mult răspândită?

Eu unul am strâns toate aceste articole laolaltă, dar din nefericire le voi fi împrumutat cuiva, fără ca să mi se fi înapoiat. Mi-am împrumutat deci volumul din biblioteca Universității din Viena; când colo ce să vezi? Exemplarului îi lipsesc cele 10 numere din urmă. M'am adresat atunci la Biblioteca Curții, care, trimițându-mi exemplarul ei la Praga, îl găsesc că-i lipsesc 8 numeri; deci pentru restul scrisorilor am luat revista cehă, numită «Světovor» din anul 1882, unde scrisorile s'au tipărit sub titlul: *Amintiri din petrecerea mea între Români*. Nu pot, însă, să garantez autenticitatea celor scrise sub N-rii VII și VIII, fiindcă se prea poate, că redactorul revistei cehe ici-colea a prescurtat traducerea mea, făcută după original.

Du-te deci, cărticico, la acei, cu a căror limbă acum vreo 40 de ani am început să mă îndeletnicesc în capitala Franței, putând astfel să-mi serbez nunta de aur cu această logodnică a mea.

București, 12 Maiu 1879.

I.

De mult dorisem să călătoresc pe Dunăre în jos cu vaporul. În sfârșit veni ziua de mult dorită. După cum însă se întâmplă adeseori în viață, că tocmai cele dorite de noi de mult și tare nu se îndeplinesc, așa s'a întâmplat și acum: făcusem, se vede, socoteala fără birtaş, care de astădată se chiamă Iupiter Pluvius. Chiar Duminecă des de dimineață, când pe la șapte ceasuri mă urcai pe vaporeșul, care aveă să ne ducă dela stațiunea din Viena a Societății de navigațiune dunărene până la vaporul cel mare, care ne adăstă la Freudenu pe Dunărea a mare, începū să plouă așa de tare, încât noi, cari preferisem să stăm pe pod, numai cu greu puteam să ne ferim de ploae. La început puțin ne păsă, nădăjduind, că peste zi vremea poate se va schimbă înspre bine; nădejdea noastră însă ne-a înșelat: plouă mai neîncetat, și în puținele pauze se porniă un vânt atât de puternic și rece, încât petrecerea pe podul corăbiei nu prea eră plăcută. Nu-mi rămâneă alta de făcut, decât, uitându-mă prin societate, să mă alipesc de cineva, să-mi ție de urât. Avuiu norocul să descoper între tovarășii de călătorie pe secretarul ambasadei otomane din Londra, *Behget Bey*, cu care în tot cursul călătoriei cu vaporul mi-am petrecut foarte plăcut, slujindu-i, de câte ori eră lipsă, și de tălmaciu. Fiind d-sa de neam albanez, vorbiam despre limba albaneză, cu care în vremea din urmă mă îndeletnicesem în câtva, folosindu-mă într'aceeaș vreme de prilejul acesta, să-mi procur câteva informațiuni despre cuvintele turcești trecute în limba română.

Se știe, că asemenea cuvinte, chiar de nu sunt cunoscute la fel în toate ținuturile în cari se vorbește românește, se găsesc în limba română în număr destul de mare, și este lucru de sine înțeles, cumcă aceste cuvinte n'au trecut nici de cum în limba română din cărți, ci în urma unei conviețuiri a celor două popoare. În limba turcească este, după cum de mai multe ori avusei prilejul s'o văd, o mare deosebire între felul de a scrie și între cel de a pronunța cuvintele, și se vede că scrierea rămâne una și aceeaș, pe când pronunțarea, așa numită turca vulgară sau de obște, este adeseori tare variată. Se pricepe foarte bine, că cuvintele turcești, cari s'au primit într'o vreme destul de târzie, au păstrat mai totdeauna aceeaș formă, acelaș accent, ca în limba originală. În ce privește accentul, partea cea mai mare a oxitonelor (a celor accentuate pe silaba cea din urmă) turcești cu un *a* la urmă, așa de p. basmă, cazmă, cealmă și a. se recunosc îndată ca atari tocmai din cauza pronunțării lor oxitone. Se întâmplă însă la unele din aceste cuvinte, că pronunțarea vulgară pare a se deosebi mai mult sau mai puțin de forma românească, așa încât am putea să presupunem, cumcă Românii ici-colea tot ar fi făcut niște schimbări cu privire la forma lor turcească. Se poate deci pricepe foarte lesne surprinderea mea, văzând că tocmai în aceste cazuri îndoelnice pronunțarea tovarășului meu de călătorie eră cu totul la fel cu forma cuvântului cu pricina din limba română, așa încât eră vădit, cumcă tocmai *această* pronunțare și nu vreuna alta a fost hotărâtoare la primirea cutărui cuvânt turcesc în limba română.

La Verciorova am văzut sub strașina care acoperiă vama, un turc din Ada-Kaleh, care pe o vatră improvizată pregătiă o adevărată cafea turcească. Am pus să ni se dee și nouă, și drept aducere a mințe, cum că aceasta este într'adevăr o cafea neagră turcească, am ascultat, ca un fel de muzică de masă, o convorbire a amândurora — a secretarului cu cafegiul — în limbă turcă. Într'aceeaș vreme făcui cunoștință cu raportorul unui jurnal englez, d-l I. Lewis *Farley*, care se duceă la Tirnova, cu scopul să raporteze despre serbările cari se puneau la cale ac'o.

Cătră sfârșitul călătoriei noastre, sau mai bine zis, călătoriei mele cu vaporul, cerul se răsbună, și soarele lumineă tocmai ținutul cel mai frumos înaintea și îndărătul Verciorovei. Vântul suflă însă cu putere și numai puțini îndrăsniau să iasă pe pod. Cu o zi mai înainte făcusem cunoștința unui negustor român din Bănat, un bărbat de optzeci de ani, care petrecuse câteva zile la Viena. Vorbiam cu d-sa despre limba română și din întâmplare veni vorba despre curățirea limbii de cuvintele cari nu sunt de obârșie latină, ci vin din vreo altă limbă. M'am folosit, vorbind, de cuvântul *a împodobî*; numitul domn însă, îndreptându-mă, zise, că nu trebuie să mă folosesc de cuvântul slav, ci de cel curat român: *a înfrumseță*. Afiându-se aceste două cuvinte în limbă, cu toate că amândouă vor fi având nuanțe de înțeles

deosebite, am recunoscut că are dreptate. Intrebai însă, cum stă treaba cu ideile, pentru cari nu există nici un cuvânt cunoscut poporului, de obârșie latină, ci numai unul slav, turc, maghiar sau grec. Doriam să aflu, care este părerea d-sale despre așa numita curățire a limbii, cu alte cuvinte, despre aceea metodă, după care cuvintele de obârșie străină, cu toate că sunt înțelese de poporul întreg, se înlocuiesc prin altele latinești, care îi sunt cu totul necunoscute și neînțelese. Am aflat cu părere de rău, că el s'a mărturisit a se ține de apărătorii acestei metode curățitoare, adăugând, că de câte ori un om din popor nu va pricepe ceva, el va întreba pe altul mai învățat, să-l lămurească. Cu privire la aceasta însă, deoparte ne putem îndoi, dacă celălalt va fi mai procopsit, și apoi ne putem întreba, dacă cineva va avea răbdare să cetească vreme mai îndelungată o carte scrisă într'o limbă străină lui și într'un stil tot străin, sau dacă n'are s'o puie la o parte necetită.

Afară de aceasta nu trebuie pierdut din vedere ceeace urmează. Românii în vreme scurtă au înfăptuit niște lucruri de mirat, au îndeplinit cu o iușeală uimitoare ceeace alte popoare n'au pus la cale decât în veacuri de o lucrare pacinică și sârguitoare. Se înțelege deci lesne, că în genere poporul numai cu mare greutate este în stare să urmărească într'o măsură corespunzătoare progresele claselor mai culte. Cum va fi însă aceasta cu puțință, dacă limba menită să mijlocească însușirea acestor progrese din partea poporului, se deosebește atât de mult de aceea, care îi este înțeleasă!

La urmă vreau să amintesc un mijloc foarte drastic și îndemânatec, de care se folosiă tovarășul meu de drum, cu scopul să se desbere de un mare număr de cuvinte de obârșie străină, sau mai bine zis, să le asimileze astfel, ca să nu fie de lipsă să se sfiească a le folosi în vorbire. Intemeindu-se pe numele de Daco-români, întrebuițat pentru Românii de nord, susținea sus și tare, cum că în limba română sunt mai multe mii de cuvinte, cari nu se găsesc nici în limba latină, nici în vreuna din limbile romanice, și toate aceste cuvinte, după părerea sa, ar fi de origine dacă. Imi adusei, auzind acestea, cu mare vioiciune aminte de atacurile îndreptate în contra unui însemnat linguișt român, care s'a încumetat a revendică vreo câteva cuvinte pentru obârșia dacă, pe când acum în gura acestui domn acele câteva cuvinte s'au urcat la câteva mii.

Pentru mine a fost oarecare mângâiere, aflând cumcă d-sa din cauza îndeletnicirii sale negustorești n'a putut să se proposească mai cu dinadinsul în cele literare, nerămânându-i alta, decât ca ci-coleă să guste și să fure câte ceva. De s'ar fi putut împlini dorința lui, pentru a cărei înfăptuire ci-că bucuross și-ar fi dat întreaga lui avere, ca numai pentru o zi să devie un om învățat, un scriitor, atunci de bună seamă cele câteva mii de cuvinte ar fi scăzut în mod însemnat, tot așa ca în cunoscuta snoavă despre vânătorul cel mincinos și despre vulpea cu coadă

lungă de cinci stânjini. Tot așa, după cum aici vânătorul strigase cătră servitorul său, care-l ademenea să scază puțin câte puțin din lungimea coadei: «Cum! vrei să-mi rămână vulpea fără coadă?», — ar putea și el să oprească mintea sa, care din cuvintele ținute de dace, ar revendică din ce în ce mai multe pentru alte limbi, cam în modul următor: «Ce? oare vrei tu, să ne numim Daco-Români, fără să posedem un singur cuvânt dac în limba noastră!»

Cu mare amabilitate mi se îmbiă d-sa, să-mi facă pe călăuza la niște remășițe de zidiri romane din locurile prin care treceam. Din păcate vântul cel puternic nu-l îngăduia decât arare ori să stee pe pod și astfel mă vedeam silit, să mă las pe dumiirile mele personale și pe indicările altora, cari încă nu erau mai procopsiți decât mine. Despre așa numitul Papagal, o stâncă care se ridică în mijlocul Dunării, îmi povestî totuș o istorioară, pe care o cunoșteam de mai nainte din colecțiunea fraților *Schott*.

Ci-că fusese odată o nevestă rea, căreia nimeni nu putea să-i facă pe voie și care nu făcea alta, decât mereu se certă și înjură. Săturându-se cei din jurul ei de atâta ceartă și cicăleală, o puseră într'o luntre, și plutind spre stânca singuratecă, o coborâră acolo, cu toate rugările și amenințările ei, și dându-i o bucată de pâne de mâncare, o lăsară acolo singură cuc. Numai a doua zi, dupăce s'a jurat că se va îndreptă, au luat-o de acolo, și într'adevăr nevasta își lăsă năravul și se dete pe brazdă. Această istorie explică numele stâncii, cum se aude în gura poporului: *Babacai*, și nu papagal. Poporul desparte cuvântul în *baba* și *caie*, în loc de *se căiește*, din *a se căi*.

Din vestita Poartă de fier n'am văzut absolut nimic, deoarece apa eră foarte urcată, acoperind toate stâncile cari alcătuiesc această poartă. De altă parte apa eră și foarte turbure, și astfel nu ne rămâneă alta, decât să ne mulțămim cu știrea, că ne aflăm în locul cel faimos.

La Turnu-Severin am părăsit vaporul și pe tovarășii mei de călătorie, vrând ca de aci încolo să urmez călătoria mea la București cu drumul de fier. Timpul nu-mi îngădui să cercetez orașelul, care ci-că nu există decât de vreo douăzeci de ani și de aceea ofere o priveliște foarte plăcută. Aici se găsește, într'o grădină publică, turnul lui Sever, și pe celălalt mal remășițele cunoscute ale podului lui Traian; altmintrelea văzui amândouă aceste lucruri, trecând ceva mai târziu cu trenul printre cele două monumente. Vrând să duc calabălăcul meu dela locul de debarcare la gară, am tocmit trei băieți, din cari unul, voind să arăte iuțea la cu care am să sosesc la București, zise următoarele: «Vă suiți acum în tren, și la cina boierească veți ajunge la București». Locuțiunea aceasta datează din vremea, când oamenii cei bogați, lăsându-se de rânduiala de mai înainte a mâncării, au primit împărțirea franceză. Să spun însă drept, lucrul n'a mers atât de iute, cum m'a încredințat băiatul, care a părăsit Turnul-Severin după șase ceasuri seara, nu merse de-

ocamdată decât până la Craiova (cam a treia parte a drumului la București), capitala districtului Doljiu, unde ajunse pe la 11 ceasuri, stând acolo până dimineța.

Mergând cu drumul de fier, avui prilejul să văd niște lucruri, de cari nu mai dădusem nicăiri. Vagoanele erau asemenea acelora de cari ne folosim și noi pentru drumurile de fier locale. Spre marea mea mirare văzui, că, pe când trenul mergea, mai mulți dintre pasageri eșiau pe platforma cea de dinaintea sau de dindărătul vagonului, sau se așezau pe trepte, și că toate acestea se întâmplă cu îngăduirea conductorilor, deoarece aceștia veniau în fiecare moment, trebuind să și facă loc printre oamenii inghesuiți pe platformă. Urcarea și coborirea călătorilor, pe când trenul este în mișcare, este, cum se pare, ceva obicinuit. Odată văzui chiar pe doi flăcăi îndrăsneți, trecând dela un vagon pe treptele altui vagon și alergând până la jumătatea celui din urmă, cu scopul să ofere ovațiunile lor unei fete frumoase din sat, care se uită pe fereastră. Așa ceva cred că nici conductorul n'ar fi suferit, de ar fi văzut-o, căci un moment mai târziu văzui pe șeful de tren cum amenință pe cei doi flăcăi, cari tot mai stau pe scândură plecându-se înafară, până-ce amândoi s'au retras pe platformă, cumpănindu-se oarecum.

Imi pareă lucru cam ciudat, văzând în mai multe stațiuni pretutindeni numai o sală de așteptare pentru clasa întâi și a doua, pentru clasa a treia însă nu. Mă înformai dela iovarășii de călătorie, dacă sunt săli de așteptare și pentru clasa a treia, și căpătai răspuns negativ. Spuind eu c'asa ceva nu se găsește la noi, mi s'a răspuns, cum că aici poporul nu este atât de gingaș, atât de delicat, ca la noi, putând deci ușor să aștepte sosirea trenului și afară. Cu toate acestea părerea mea, că tot ar fi, poate, mai bine să se alcătuească o singură sală de așteptare pentru clasa întâi și a doua, făcând în schimb una pentru clasa a treia, găsi aprobarea vecinului meu, — și iată! câteva stațiuni după Craiova (pare-mi-se, în stațiunea Leordeni) imi văzui dorința împlinită.

Cu privire la aceste săli de așteptare, vreau să amintesc un lucru, care pe mine, ca filolog, m'a interesat din cale afară: erau inscripțiunile, cari se găsiu de-asupra intrării sălilor de așteptare.

Va fi indeobște cunoscut, cum că Românii până astăzi sufer de urmările rele ale unei ortografii, care nu s'a primit pretutindeni și nu s'a aplicat consecuent. Inscripțiile amintite ne arată un fel de ilustrațiune a acestei stări de lucruri. Dacă se scrie în mod fonetic, conform pronunțării, inscripția, despre care e vorba, trebuie să fie: *Sala de așteptare*, și într'adevăr în câteva stațiuni văzui acest fel de scriere, care se poate socoti ca singură corectă. Mai înainte văzusem *asceptare* și mai târziu *așceptare*, și într'adevăr vecinul meu a cetit cuvântul cel din urmă conform scrierii, o dovadă, cum scrierea poate să înrăureze asupra pronunțării. Cu aceasta credeam, că felurile scrierii acestui cuvânt

s'au sleit. Dar ce folos: omul propune și orto = sau, mai bine zis, cacografistul român dispune. Dela Craiova până la București, iată, mă trezesc de năpraznă cu inscripțiunea *Sala de asteptare*, ceea ce scris foneticeste nu este altceva decât *asteptare* și nu *așteptare*, după cum cuvântul trebuie să sune și după cum în deobște se și pronunță.

În vagonul unde ședeam, se află și un bărbat ceva mai în vârstă, cam amețit de beutură, «un boier cam beat», cum spuneau oamenii. Acesta, până la Pitești, unde se scobori din tren, nu închise gura, spunind mereu la povești, cântând la cântece și piperând vorbirea sa cu fel de fel de proverbe și locuțiuni populare, din cari voiui cită numai un exemplu: «Dacă are omul noroc, îi iasă și dracul cu plăcinte».

Apoi se acăță de un preot din vagon, pe a cărui socoteală contribuî la veselia generală; la urmă, însă, printr'o sărutare de mână a îndreptat toate.

Nu departe de București, în stațiunea numită Titu, mai fiecare călător îngrijă să-și procure un buchet mai mare ori mai mic de lăcrimioare (clopoței), cari se vând aici cu duimumul, și astfel în sfârșit, la 5 ceasuri seara, după o călătorie de aproape patru zile, am ajuns la București, unde o birjă (căruțele cu câte un cal nu-s cunoscute aici) mă duse la hotelul «Concordia».

București, sfârșitul luni Junie.

II.

Târgul Moșilor.

Este nostim, că cel dintâi răvaș pe care-l scriu despre petrecerea mea de aici, nu vorbește despre înșiși Bucureștii, ci despre un lucru, care se petrece, sau mai bine zis, s'a petrecut afară de oraș. Este vorba despre așa numitul Târgul Moșilor, un mare bâlcu, care se ține în toți anii în săptămâna dinaintea Rusaliilor. Înainte de toate ceva asupra numelui acestuia ciudat. Sâmbăta dinaintea Rusaliilor este închinată mai cu seamă amintirii morților, strămoșilor; în genere toate Sâmbetele sunt menite spre scopul acesta și astfel se deslușește o locuțiune românească expresivă: *mi-a purtat Sâmbetele*. În ziua aceasta este obiceiul, ca oamenii să-și dee de pomană fel de fel de plocoane, și ca lumea să aibă prilej de cumpărare, s'a înființat bâlcuul acesta într'o vreme, când comerțul nu eră atât de desvoltat, cum este astăzi. De aceea strada, pe care se poate ajunge la locul cu pricina și cu tramvaiul, se numește *Calea Moșilor*. Într'adevăr originea acestui târg se deslușește și altfel; unii povestesc, cum că el s'ar fi înființat spre aducere aminte de o izbândă, pe care Muntenii au reputat o asupra Moldovei. Deslușirea cea dintâi pare însă a fi cea adevărată, fiind sprijinită și de faptul, că la târgul, despre care e vorba, se vând luminări de ceară în cantități enorme.

Locul, unde se face târgul, are înfățișarea unei mari eclipse, împărțite în patru bucăți prin două șosele, ce se încrucișează. Aici vezi niște șandramale mai mici și mai mari, în cari se vând turte dulci și alte bunătăți; șetre, în cari se văd: o damă, de care nime nu poate să se apropie, un pitic, un turc, care vinde brăări de sticlă; dincolo un teatru de păpuși și mai multe panorame, în cari pentru 50 de bani poți să privești luarea Sarai-ievului și luarea cu asalt a redutei Grivița, primind la eșire, după biletul tras la intrare, pe de-asupra încă un cadou. La dreapta se găesc stofe pe niște mese de tot primitive, chiar pe pământul gol; cele mai multe bucăți sunt desvăluite și umflate cu scopul de a ademeni pe mușterii. Mai încolo, atât la dreapta cât și la stânga, vezi felurite lucruri de lemn, dela butuci ciopliți și scânduri până la lingurițe elegante. La stânga, în cel dintâi pătrar al eclipsei, se găsește secțiunea olăriei (ceramice). Locul întreg este însemnat cu niște pari, de pe cari fâlfăesc steaguri în culori naționale.

Vrând acum să vorbesc despre unele dintre mărfuri, țința mea nu este să fac un inventar mai mult sau mai puțin complet, ci am de gând numai să atrag luarea a minte la câteva lucruri ce stârniau interesul meu, ca deosebindu-se de cele cunoscute pe la noi. Intre lemnării înainte de toate sunt niște lăzi împestrițate, în cari fetele mari își păstrează pânzeturile lor, ca și hainele făcute în mare parte cu înseși mânilor lor, întreaga mândria lor, — acele lăzi, cari după nuntă sunt duse cu mare alaiu în locuința mirelui. Cu toate că sunt făcute din lemn de stejar și destul de massive, ele sunt din cale afară de ieftine: am văzut niște lăzi destul de mari, al căror preț nu era mai mare decât de 2—3 lei. Ciudate sunt și niște mese de tot scunde și rotunde, cari venind de bună seamă dela Turci, au fost introduse la țărani de aici și pot într'adevăr să fie de folos, de câte ori mâncarea se ia la câmp. Donițe se găesc în masse și se și vând în masse; aceste par a se dăruî adese ori de pomană, căci de mai multe ori văzuiu câte 5—6 încărcate în o singură căruță. Caracteristic pentru ele este, că atât capacul cât și partea de sus a lor sunt împodobite cu niște linii și puncte negre, cari se produc cu un fier înroșit. Foarte îndemânatete mi s'au părut niște vase de lemn scunde, cari în partea de jos sunt cu mult mai late decât în cea de sus și a căror menire la început îmi dete de furcă, deoarece vasele aceste sunt din toate părțile închise pe deplin, numai de o parte se vede sfredelită o găurice. Intrebând, la ce se folosește vasul acesta, mi s'a răspuns, cumcă în capăt se face o deschizătură mai mică ori mai mare, prin care se toarnă apa înlăuntru; vasul îl iau oamenii pe câmp și apa se ține în el cu mult mai proaspătă și rece decât în vreo năstrapă deschisă; găuricea cea mică se pune la gură și așa se bea. Tot așa trebuie să uimească pe celce nu cunoaște obiceiurile de aici, văzând că se vând niște lemne de morminte, boite cu fel de fel de culori. Nu sunt cruci de morminte, ci niște pari

lați de stejar, crestați sus și boiți pestriț. De amintit este și mulțimea uimitoare de coșuri. Mi s'a părut peste putință să se vândă toate; mi se asigură însă, că târgul fiind bun, proviziunile aduse nici nu sunt de ajuns. Și într'adevăr, văzui eu însumi chiar Joi, va să zică într'a patra zi a târgului, cât de mult au scăzut grămezile, și se poate presupune, că și de astădată vânzătorii s'au întors cu carele goale, dar cu buzunarele pline.

Succesele Românilor în cel din urmă războiu¹ s'au folosit de oameni întreprinzători, dibaci să dea articolelor un farmec mai mare; vedeam pe niște coase cari veneau din Anglia, nume ca: Independența, România, Rahova, Plevna, Grivița; tot așa și pe niște blăni, cari și ele se vând cu duimul, niște inscripțiuni ca: România Liberă; aici simbolul unei Români libere cel puțin s'a fost ales de tot potrivit.

Dintre toate celelalte lucruri, cele ce merită o amintire deosebită, sunt olăriile: atât cantitatea în care le vedem aici — niște baricade întregi s'au făcut din ele — cât și calitatea soiurilor mai frumoase este din cale afară de remarcabilă. Vedem aici niște borcane pântecoase, cari ne aduc aminte săpăturile lui Schliemann din Grecia și cele din Italia; lustrul lor este ca maiolica, și mai trebuie amintit, cum că aceasta nu este vreo imitare precugetată a unor asemenea săpături, ci olarii se țin de formele tradiționale, plăsmuind tot așa, cum văzuseră pregătind strămoșii lor. În ceea ce privește proveniența mărfurilor, toate lemnăriile vin de pe la munți și tot așa și partea cea mai mare a olăriilor.

Dupăce am spus câte ceva despre obiectele de vânzare cari se întrebuințează în gospodării, trebuie să amintim și lucrurile cari se consumă pe loc, deci mâncările și beuturile. În masse este grămădită aici pita cea albă, care se mănâncă aici în țară; gogoși se fabrică pe loc, așa în cât putem să privim procedura întreagă; nici de pește nu ducem dor; în deosebi pare căutat un soi de cârnăței, care se deosebesc de ai noștri prin aceea că n'au nici o piele, ci constau din carne tescuită, amestecată foarte mult cu niște dresuri (aromate), și pe lângă aceștia așa numita *fleică*, care nu este alta decât o bucată de carne de vacă de pe la coaste, care, întocmai ca cârnăței, se frige pe grătar.

Nu spre a te sătura, ci ca un fel de gustare și spre a omori vremea (a trece de urât), se mănâncă așa numitele *floricèle*. De mult doriaș să aflu, din ce și cum se fac aceste lucruri albe, mici, nu puțin sămănătoare cu niște flori. Acum la târg avui prilejul să văd lucrul acesta de aproape. Este simplu de tot: se ia un pumn de un soi de porumb, numit porumb moldovenesc sau porumb de floricele, și se pune într'un ceaun atârnat de-asupra unui foc mic, în care ceaun s'a pus și puțină sare. Sarea se urnește fără încetare cu ajutorul așa numitului *făcăleț*

¹ Din anii 1877—78. *Red.*

(o bucată de lemn, care joacă un rol important și la pregătirea *mămăligii*), și sunt de ajuns două minute, ca grăunțele aruncate înlăuntru să plesneasă, astfel ca mijlocul să se toarne pe din afară și așa se plăsmuesc floricelele amintite, albe ca zăpada. Eu singur, ce e drept, n'am putut de loc să le găsesc vreun gust; n'au, să spun adevărul, vreun gust rău, dar n'au nici unul bun; n'au, după mine, absolut nici un gust.

Dintre beuturi locul cel dintâi îl ocupă, dacă nu cu privire la cantitate, așa numita *țuică*, un soi de rachie de prune. Aceasta se aduce aici în niște butoaie lungărețe și se vinde în cantități mai mari sau mai mici. Altmintrelea această beătură nu este căutată numai la acest târg, ci peste tot la București, și o porție mică de țuică se bea de obicei înaintea mâncării. La locul al doilea, dacă nu la cel dintâiu, merită să fie numit vinul de aici, care se vinde destul de ieftin și în calitate destul de bună.

În sfârșit trebuie să mai amintesc două feluri de beuturi, cari în clima caldă de aici în genere, și la târg cu deosebire, joacă un mare rol. Una este așa numita *limonadă rece* (cu ghiață), pe care strigând-o, se pune accentul pe cuvântul cel din urmă, care se și repetă de mai multe ori una după alta. Este într'adevăr recoroitoare și merită cu toată dreptatea numirea *recoreală*, cu care vânzătorii o numesc foarte potrivit. A doua beătură, care, socotind după numărul cumpărătorilor, se bucură și ea de mare căutare, este *braga*, tot cu ghiață. Este un fel de bere pregătită din meu, a cărei bunătate, ca de obște, mai cu seamă cu privire la mâncări și beuturi, este o idee foarte relativă. Poate să aibă gust bun și efect plăcut, după ce s'a înghițit; la adevărarea acestui lucru însă n'am putut ajunge cu toată bunăvoința mea, și de bună seamă n'am să mai încerc, deoarece numai de dragul plăcerii să văd ce gust are braga și ce urmări, n'am poftă să-mi atrag niște friguri, cari până acuma, lucru de mirat, m'au fost cruțat. Mi s'a spus, că unul din efectele bragei este acela, că oamenii cari o beau, se îngrașă.

Până acum am vorbit numai despre lucruri; acuma să ne întoarcem privirile și la oameni. Aici mai cu seamă îmi lipsesc mijloacele să descriu cele văzute și auzite. Unuia din Țară priveștea nu i-ar face o impresiune atât de mare ca unui străin, care sau n'a avut prilejul să vadă de loc, sau n'a văzut decât un număr neînsemnat de țărani români în Ardeal. Se vad aici Români din fel de fel de ținuturi, și prin urmare și porturi și chipuri deosebite. Acela, care se pricepe, este în stare, luându-se după o însușire sau alta, să hotărăscă îndată, de unde se trage vița cutăruia și cutăruia. Se vad printre ei figuri mândre, și tot așa și printre Țigani, cari, așezați aici și având locuințe stabile, ofer în număr mare mărfurile lor spre vânzare.

Pe tot locul domnește o mare larmă; nu sunt însă oamenii cari se tocnesc sau ofer mărfurile lor, ci larma o face mai cu seamă muzica, care se aude aici în mare măsură. Mai fiecare

șatră, unde se vinde țuica sau vinul, are muzica sa proprie, care, deși simplă, nu este pentru aceea mai puțin sgomotoasă. Așa într-o șatră *toba* și *cimpoiul* fac toată orchestra, în alta sunt: *daereaua* turcească (un fel de tobă cu o singură piele), *cobza* (un fel de gitară) și *vioara*; în altele numai cele două din urmă ș. a.

Acum vom părăsi târgul, îndreptându ne pașii spre grădina Heliade, grădina, care fusese odată a părintelui literaturii românești mai nouă, și unde el însuș a locuit. Casa însă, după ce acum câțiva ani arsesese, se năruște; grădina cea mare însă în decursul anilor se făcù și mai frumoasă, oferind umbră bogată și plăcută. Până a nu fi intrat în grădină, trecem peste un loc mare, unde nu-s nici șandramale nici șetre, și unde, mai cu seamă Joia, când târgul se găsește în toiul lui, se văd cercuri — cercuri de flăcăi și de fete de țărani, cari joacă jocul național, *hora*. Aceasta nu e un joc cum îl cunoaștem noi: trei pași înainte, trei pași îndărăt, făcuți mai mult sau mai puțin în sărituri și cu mai multă sau mai puțină grație, și așa merge fără încetare. Se înțelege de sine, că nici muzica nu se deosebește prin variațiuni prea mari. Și nici nu e de lipsă ca bărbații și nevestele să joace laolaltă. Adese ori nu joacă laolaltă decât bărbații, și dacă se alătură și neveste, nu are fiecare jucător pe jucătoarea sa lângă sine, ci fiecare se introduce acolo, unde din întâmplare nimereste.

Un alt joc, care se joacă de oameni anume pregătiți, este jocul așa numiților *călușeri*. Nu mă ocup azi de etimologia mult contestată a cuvântului, după care numele de călușeri ar fi venit dela *collis Salii* și jocul ar fi o aducere aminte de răpirea Sabinelor. Călușerii sunt câțiva bărbați provăzuți cu bețe și având clopoței la picioare, al căror conducător poartă o sabie de lemn, lădișoara cu banii și de obicei și o mască. Se preface că e mut, organizează jocurile, face loc, din vreme în vreme lovește cu sabia și joacă și el cu ceilalți. În mijloc stau doi sau trei muzicanți și la sunetele muzicei se face un joc, a cărui descriere e cu atât mai grea, cu cât jocul nu este totdeauna acelaș, ci din contră are diferite figuri. Fiecare din aceste cete de călușeri are steagul său propriu, care în vremea jocului se înfinge în pământ și după care chiar din depărtare se vedește prezența călușerilor.

Acum intrăm în grădină, la poarta căreia niște călugări vând mătânii sfințite și lingurițe de lemn delicat lucrate; cumpărai, spre aducere a mințe de Moși, patru din cele din urmă, tuspatru cu un leu. Grădina în toată întinderea sa este ticsită de lume. Pe drumul cel larg din mijloc umblă și țărani; la mese însă, sau pe rogojini întinse pe pajiște, sau chiar pe iarba verde sunt așezate familii sau grupe de cunoscuți din clasa mijlocie a Bucureștenilor, cari vin la târg mai puțin cu propusul să cumpere ceva, și mai mult din obicei, căci așa s'au pomenit, de când erau copii. Grădina întregă este plină de lăutari, cari merg dela o masă la alta, îmbiindu-se că vor

cântă pentru o mică răsplată. Cumcă numărul lor trebuie să fie cât se poate de mare, se vede și din aceea, că în București se poate vorbi despre mahalele întregi, locuite numai de lăutari. Orișicine își poate închipui, ce armonie se naște, când un număr atât de mare de diferite instrumente sunt puse în mișcare și când o sumedenie de diverse melodii într'una și aceeaș vreme ne ating urechile! De o parte răsună cântecul strident al Țigănilor, de alta o *doină* națională, cu aceste se amestecă sunetele muzicii de danț, ca și singuraticile *chiuituri* sau *chiote* ale jucătorilor, și pe de-asupra niște harfiști și harfiste din Boemia, cari cântă nemțește și ungurește, la dorință însă și boemește.

Vinul se ofere aici în niște ulcioare, așa încât orișicine își poate permite plăcerea, și într'adevăr o și face, de a le trânti de pământ, după ce s'au golit. Se înțelege de sine, că plăcerea aceasta privată trebuie plătită; fiind însă ulcioarele din cale afară de ieftine, nu se poate spune, că șaga aceasta ar costa prea mult. În toată larma aceasta, însă, nu se vede nici un om care să fie beat, și dacă vedem pe unii cari strigă și lărmuesc, de sigur aceștia nu sunt țărani, ci persoane din clase *mai bune*.

Avui prilejul să fiu față și la o mică răscoală. La capătul celălalt al grădinei este o porțiță, prin care se poate trece pe șoseă și de aici în alte grădini. Deoarece grădina «Heliade» eră ticsită de lume, m'am dus, cu amabilul meu tovarăș, d-l Slavici, autorul unor novele și basme fermecătoare, prin o porțiță într'o altă grădină, unde într'adevăr am găsit un locșor. Scurtă vreme după aceea, iată, auzim niște bătăi surde și larmă. Curiozitatea noastră să aflăm ce este, a fost iute satisfăcută. Proprietarul grădinei «Heliade», fiul sursunmitului Ion Heliade Rădulescu, pusese fără veste să se închidă porțița, care rămăsese deschisă fără încetare nu numai în alte zile, ci și în această zi până la 5 ceasuri, și nu știu nici până în ziua de astăzi, de ce făcuse aceasta. Lucrul acesta amări lumea cu atât mai mult, deoarece s'a întâmplat în multe cazuri, că bărbații au rămas în lăuntru, iar nevestele lor afară, sau vice-versa. Hotărîrea s'a luat îndată. Din lăuntru ca și din afară începură a curge bătăi după bătăi în porțița care închidea drumul spre raiu; scândurile se împărășiau ca pleava și într'o clipă această mică Plevnă (sit venia verbo!) fû luată cu asalt. Până să sosească gendarmii, lucrul cel mare fusese dus la îndeplinire, și pacea și buna rânduială fusese restabilite de mult.

Dacă cineva greșește oarecum, dacă găsește prețul mărfurilor prea ridicat, sau dacă vânzătorul vrea să deslușească prețul din cale afară de scăzut al mărfurilor, totdeauna se citează Moșii ca un fel de motiv de desvinuire și de lămurire, și de aceea am să fac și eu tot așa, cu toate că știu, că pe la noi auzul nu prea se va aplecă la o astfel de scuză. Atâta însă e sigur: dacă am scris despre Moși un răvaș atât de îndelungat și de plictisitor, aceasta se deslușește din Moșii înșiși, căci de nu eră Târgul Moșilor, atunci de sigur aceste rânduri nu s'ar fi scris...

București, luna Iulie 1879.

III.

Obiectul răvașului meu de astăzi ar fi o temă din cale afară de ademenitoare pentru acela, care, stăpân fiind pe graiul poetic, ar fi în stare să-i dea lucrării sale lustrul poetic, ce i se cuvine. Cu toate că nu mă încumet de a-mi atribui calitatea aceasta, lucrul se ține atât de strâns de scopul venirii mele aici, încât nu mă pot opri să nu spun ceva și despre el. Vreau să vorbesc, adecă, despre seratele literare, la care am avut prilejul să asist la București în casa domnului *Titu Maiorescu*, cunoscută prin ospitalitate și pentru întrunirile interesante literare, ce se petrec într'însa. Numele acestui domn este și în străinătate atât de bine cunoscut, încât nu trebuie să vorbesc mai pe larg despre dânsul. Numai o parte a activității sale vreau să o amintesc, de oare-ce aceasta se ține strâns de cele ce am să spun.

Venind domnul Maiorescu la sfârșitul anului 1862 la Iași, înființă, în 1865, împreună cu câțiva alți domni, din cari unii vor fi numiți mai la vale, un cerc literar, care își dăde numele «Junimea» și care dăinuește până în ziua de astăzi, sporind din ce în ce. Societatea, al cărei organ este revista «Convorbiri Literare», redactată de Iacob Negruzzi, își puse ca scop principal, ca, luându-se în considerare stricăciunea limbei din ce în ce mai mare prin împrumutări din franceza sau din latina, cu privire la dezvoltarea limbei române, ca limba literară, să iee de model *limba poporului*. Acesta este singurul principiu corect, pe care societatea, cu un zel demn de laudă și cu succes mare, îl și pune în lucrare; din ce în ce se mărește numărul acelor, cari apucă pe această cale, din ce în ce se recunoaște, că aceasta este singura cale pentru a duce limba pe drumul cel bun. În fiecare săptămână membrii se întrunesc, cetind și desbătând lucrările lor, și cele ce se găesc bune, se tipăresc apoi în revistă.

Membrul cel mai eminent al societății este fără nici o îndoială *Vasile Alexandri*, poetul coronat la concursul din Montpellier, înaintat în ani, în ce privește însă puterile sale sufletești și trupești, sănătos și voinic. Dintr'aceasta se vede, cumcă numele «Junimea» n'are de loc înțelesul, că numai bărbații tineri de ani s'au întrunit aici, ci are numai menirea să arete, cumcă societatea urmărește niște tendințe nouă, tendințe, cari au un caracter *juvenil*, însușire caracteristică a tinereții. Avui prilejul să fac cunoștință personală cu unii din cei mai de seamă membri ai acestei societăți aici la București, de oarece fiind ei într'aceeași vreme deputați în cameră, petrec acum în capitală. Intre ei trebuie numit înainte de toate redactorul însuși, Iacob Negruzzi, și frate-său Leon, amândoi fii ai lui Constantin Negruzzi, unul din scriitorii României cei mai eminenti din vremea renașterii literaturii române în cele dintâi decenii ale acestui secol. Constantin Negruzzi este în Moldova aceea ce fusese pentru

Muntenia Heliade, al cărui nume a fost amintit de mine în răvaşul meu cel din urmă.

Impărtăşind de mai mulţi ani, după ce m'am fost informat despre scopul de căpetenie şi spiritul ce domneşte în societate, pe deplin aceleaşi idei, ori-şi-cine îşi poate închipui, cât de încântat am fost, aflând că într'una din aceste întruniri ale «Junimei» Alexandri are să cetească într'o seară la domnul Maiorescu drama sa cea mai nouă: *Despot Vodă*. Chiar de ar fi fost un poet de mai puţină vază, vestea aceasta m'ar fi umplut de bucurie, de oarece până atunci n'avusesem prilejul să fi auzit pe un poet român recitându-şi însuşi lucrările sale, necum pe Alexandri, a cărui cunoştinţă personală o făcusem cu câteva zile mai înainte.

Câte opt ceasuri seara saloanele spaţioase ale domnului Maiorescu începură a se umplea; stăpânul casei şi soţia sa primiau cu mare prevenire pe oaspeţii, al căror număr s'a urcat până aproape de cincizeci.

Veniră doamne şi domni, cei din urmă de fel de fel de ranguri, atât pământeni (vreau să zic, de aceia, cari locuiesc în Bucureşti), cât şi străini, cei mai mulţi însă născuţi Români. Fie-mi îngăduit să numesc pe câţiva din cei de faţă. Înainte de toate amintesc un grup de bărbaţi, cari au sosit aici din Austro-Ungaria cu prilejul sesiunii Academiei (despre care am să scriu câte ceva în răvaşul meu viitor), ai cărei membri ordinari sânt, şi anume: cunoscutul jurnalist George Bariţiu, acum redactorul «Observatoriului» din Sibiiu, Alexandru Roman, profesorul limbii româneşti la Universitatea din Pesta, Vincentiu Babeş, tot din Pesta, Dr. Iosif Hodoş din Sibiiu, apoi profesorul filologiei comparative la universitatea din Bucureşti, cunoscut şi în străinătate, Bogdan-Petriceicu-Hăjdău, profesorul limbilor romanice Frollo, profesorul de matematici Haret, profesorul de limba română Irimie Circa, cunoscut pentru câteva idei bizare cu privire la gramatica şi ortografia românească, apoi diplomaţii: Teodor Rosetti, Carp, principele Cantacuzino, amândoi Negruzzi precum şi câţiva dintre membrii mai tineri ai Junimei, domnii: Slavici, Caragiale, Eminescu, cel din urmă redactor al «Timpului». Cercul damelor s'a format: din stăpâna casei, amabila ei fiică, d-na Mite Kremnitz, soră cu d-na Maiorescu, cunoscută prin lucrările sale literare, mai cu seamă prin «Rumänische Skizzen» (nişte traduceri de model ale câtor-va noyele eminente din româneşte) apărute anul trecut, doamnele Rosetti şi Iacob Negruzzi, sora profesorului Haret, şi d-şoara Rosetti, soră cu d-na Negruzzi.

În sfârşit, după ce majoritatea ascultătorilor venise, poetul începù cu vocea sa simpatică şi dulce recitarea. Se nţelege, că n'a putut să citească tot, fiind aceasta o lungă piesă în cinci acte; pentru public aşă ceva de sigur n'ar fi fost ostentor, pentru poet însă da, de aceea nu cetea decât unele din scene, îngrijind prin nişte povestiri pe scurt ale unor părţi, ca auditorul să nu piarză firul.

Cuprinsul piesei este pe scurt următorul: Despot se trage dintr'o familie grecească săracă din insula Paros. Un grec bogat, cu numele Despot, îl ia cu sine la Roma, unde se adăpostise dinaintea Turcilor, dându-i o bună creștere. După moartea lui Despot, tânărul ambițios pune mâna pe hârțile lui, și pricepându-se de minune de a contraface altele, se dă de fiul lui și e și recunoscut ca atare de către împăratul Carol V, într'a cărui oaste a luptat în contra Francezilor. Apoi se duce, căutând un teren priincios pentru planurile sale ambițioase, în Moldova, unde atât poporul cât și boierii sânt nemulțumiți cu domnia principelui Alexandru Lăpușneanu. Până a nu se duce însă acolo, caută să câștige pentru cauza sa pe un magnat polon, numit Laski, ceea ce-i și isbutește; pe lângă aceasta in-suflă dragoste nevestii celui din urmă, Carmina, și merge la curtea domnitorului, dându-se de rudă a nevestii sale. Acesta simte însă planurile lui și se hotărăște să-l răpue. O încercare de otrăvire nu isbutește, de oarece Despot este provăzut cu teriacul (contra-veninul) potrivit.

Despot este apoi aruncat în temniță, din care scapă printr'un șiretlic. În temnița, în care tânjește, vine un nebun, cunoscut sub numele de Ciubăr-Vodă, o personalitate nu istorică, ci legendară, care și el râvnește la coroana domnească, este însă cu totul inofensiv și domnitorul îl trimite lui Despot, ca să-i fie tovarăș. Subt pretext că lumea vrea să-l aleagă de domnitor pe Despot, iar dânsul n'ar fi aplecat a primi demnitatea aceasta, el înduplecă pe nebunul să schimbe hainele sale cu ale lui, și astfel scapă. Fuge la Laski, e descoperit însă, și scapă numai așa, că se face mort. Apoi se întoarce cu oaste și isbutește a câștiga pentru sine pe unul dintre boierii nemulțumiți, pe Moțoc, făgăduindu-i că are să facă doamnă pe fata lui, Ana.

Ceilalți boieri se supun, numai unul, numit Tomșa, nu vrea să audă de veneticul și se retrage supărat. Despot isbutește a gonî pe domnitorul Alexandru Lăpușneanu și a se așeza însuși pe tron; după trei ani, însă, de o domnie risipitoare stârnește și el ura supușilor săi. După ce în sfârșit refuză să-și ție cuvântul dat și nu vrea să se însoare cu Ana, pe care o iubise odinioară, ci cu o fată dintr'o familie princiară, peirea lui e hotărâtă, de oarece îl părăsește chiar părtașul său cel mai credincios. Tomșa pătrunde cu mica, dar inimoasa sa ceată până la Suceava, capitala țării. Despot merge în contra lui, e însă învins și respins în oraș, care acum este asediat de Tomșa.

Acum vine Carmina, care nu-l văzuse pe Despot vreme de trei ani, crezând că inima lui este tot numai a ei, și intră în odaia lui. Auzind că vin oameni, ea se adăpostește în capelă, devenind martoră unei scene, care o uimește și o indignează din cale afară. Vede pe o călugăriță, care în numele orașului imploră pe Despot, ca din dragoste pentru orașul nenorocit să nu se mai opună puterii lui Tomșa. Despot aude glasul ce i se pare cunoscut, ridică vâlul celei ce-i vorbește și re-

cunoaște pe fosta sa logodnică, Ana, care aflând despre refuzul lui hotărât s'o iee de nevestă, luase vâlul călugăriei. Văzând-o acum din nou și luând în samă situația grea în care se găsiă, dragostea sa se aprinde din nou și-i dă zor să-l iubească. Ana, care nu încetase de a-l iubi, nu mai resistă, făgăduind a deveni a lui. Atunci se ivește Carmina și din gura ei află Ana sdrobitoarea veste, că Despot a înșelat-o, și astfel se depărtează, fără să-l fi învrednicit de un cuvânt sau de o privire. După ce-i adresează câteva mustrări, întră Laski, soțul ei, căruia dânsa nu-i tăgăduște crima sa, provocându-l s'o omoare, și spuind, că este cu atât mai mult îndreptățit s'o facă, de oarece ea mai simte iubire pentru Despot. Laski o omoară și dă busta afară, vrând să părăsească îndată cu ai săi orașul, lăsându-l așa pe Despot pradă unei peiri sigure.

Adânc sdruncinat de cele întâmplare, Despot începe a se înălța în ochii săi și ai noștri: ia trupul Carminei și-l pune pe tronul, pe care dânsa îl ajutase să-l obție și pe care nu putuse să-l împărtășească cu dânsul. Apoi trage perdeaua înaintea tronului, se îmbracă în haine domnești și așteaptă pe dușmanii săi: pe Tomșa și pe boierii cei rebeli. Sosesc; Tomșa însă e neliniștit de soarta băiețelului său, pe care domnitorul îl luase zălog. Văzând însă, că Despot îi restituște băiatul nevătămat, și după ce acesta ține o cuvântare plină de demnitate, Despot este iertat la rugările poporului adunat. Nu i-e însă dat să se bucure de aceasta, căci un călugăr fanatic, același Ciubăr-Vodă, de care s'a amintit, tăbărește asupra lui și-l străpunge cu un pumnal. Atunci și Ana, care în ciuda celor auzite tot mai iubește pe Despot, cade moartă pe cadavrul lui, lăsând în durerea cea mai crâncenă pe tatăl-său, căruia Tomșa îi strigă învățătura: «Cela ce-și vinde țara, își pierde neamul său!»

Iată pe scurt cuprinsul piesei acesteia, care în sezonul viitor are să fie jucată în teatrul național de aici și care spre scopul acesta se și studiază. Nu vreau și nici nu pot să tăgăduesc, că în contra unor situațiuni și scene s'au pronunțat oarecare scrupule, nu mă simt însă îndreptățit să le rostesc: întâi, de oarece majoritatea lor izvoresc numai din împrejurarea, că din piesă nu s'au cetit decât numai câteva părți, și al doilea, de oarece numai o reprezentare pe scenă poate să arete valoarea adevărată a unei piese dramatice în genere și așa și a acesteia în deosebi. Ceeace pe mine m'a interesat aproape exclusiv, a fost limba afară din cale de frumoasă, și în această privință acordul ascultătorilor a fost unanim. Numai către unul după miezul nopții cei din urmă musafiri au părăsit casa ospitalieră și iubitoare de arte.

Trebue să mai amintesc o serată literară, la care n'au fost, ce e drept, atâția ascultători, dar care pentru mine n'a fost mai puțin plăcută. Cu câteva zile mai nainte un tânăr poet dramatic, domnul *Caragiale*, a cetit cea dintâi comedie a sa: «Noaptea furtunoasă». De oarece am dat cuprinsul piesei lui Alexandri, am să dau și pe al acesteia, dară ceva mai pe scurt.

Un negustor chiabur dintr'o mahala a Bucureștilor, care a luat o nevastă tânără și frumoșică, o nesocotește, dându-se cu totul politicei și gardei naționale, al cărei membru este. Țiind însă mult la onoarea casei sale, o încredințează pe nevastă-sa omului său de afaceri, Chiriac. Amândoi însă se îndrăgostesc și înșală pe negustorul lesne crezător, care nu bănuște nimica. La început negustorul povestește prietinelui său, că de două ori, aflându-se cu nevastă-sa și cu sora ei Zoița într'o grădină, mergând acasă, au fost urmăriți de un tânăr. Iși dă cu părerea, că aceasta privește pe nevastă-sa și-i jură tânărului marțafoi răsbunare. Dară și Chiriac auzise despre lucrul acesta și numai cu anevoie isbutește Veta să-i dovedească netemeinicia acestei bănueli.

Abià s'a retras Chiriac, și pe când Veta se pregătește de culcare, iată, că un tânăr, care urmărise societatea, năvălește în odaie, declarându-i în semiîntunerecui care domnià în odaie, iubirea sa. Din vorbele sale reese, că se înșală cu privire la persoană și că mărturisirile sale de dragoste sânt menite surorii sale Zoița. In momentul însă, când și el bagă de samă greșala, vine negustorul acasă și zărindu-l la fereastră, începe să facă larmă. Tânărul dă să fugă; Chiriac năvălește furios, și după multă căutare, Rică, astfel îl chiamă pe tânărul, este descoperit și are să-și capete o pedeapsă exemplară. Atunci însă intervine prietenul negustorului: el cunoaște pe tânărul, ca pe autorul unui articol de jurnal, pe care amândoi în cea dintâi scenă îl cetise cu însuflețire; vine și Zoița, ghicitoarea se desleagă, și negustorul este pe deplin fericit c'a scăpat cu fața curată și încă atât de ieftin. Nimic nu e în stare să clatine încrederea sa în Chiriac, chiar atunci, când găsește în odaia nevastii sale un guler, care erà al lui Chiriac.

Ceeace este mai bun în această piesă, este limba ei: este un lucru cu totul pământeian, îndeosebi bucureșteian, care trebuie să facă o impresie cât se poate de favorabilă asupra aceloră, cari, după cum se întâmplă și azi, nu văd și nu aud la teatru decât marfă străină, mare parte franceză, unde originalul face să prevaleze și cu privire la *limbă*. Luându-se în samă că piesa aceasta n'are lipsă să-și aștepte succesul pe scenă, de oarece s'a și dat de patru ori, totdeauna cu mare succes, e de dorit, ca domnul Caragiale să nu rămâie pe lângă această dintâi încercare.

Iată cele două mai eminente serate literare, la cari am asistat; una, din păcate, fiind în ziua aceea absent, am scăpat-o. In Dumineca Rusaliilor domnul Nicolae Gane, membru al Junimei și dânsul, a cetit novela sa cea mai nouă: «Sfântul Andrei».

Dară și în alte seri se țineau niște petreceri literare interesante, și trebuie s'o spun cu părere de rău, că de o parte niște întrebări politice cari cuprindeau toate spiritele, iar de alta căldurile din ce în ce mai mari, au împiedecat desvoltarea deplină

a acestor serate, după cum aceasta ar fi avut loc în alte împrejurări și într'un alt anotimp.

La urmă încă ceva despre niște petreceri literare de un caracter cu totul deosebit, și anume despre acele, la cari tot publicul se compune de obicei dintr'o singură persoană, va să zică din mine, pe când ă doua, și încă persoana activă, este proprietarul unei tipografii de aici, domnul *Petre Ispirescu*. Acesta este un adevărat copil bucureștean, născut într'o mahala a Bucureștilor și păstrând până azi vigoarea deplină a unui bărbat din popor. Dânsul, acum câțiva ani, la îndemnul unor bărbați însemnați, ca Hăjdău, Odobescu ș. a., începù să adune și să publice basme poporane, proverbe, ghicitori și locuțiuni poporale. Smerit, cum este, nici nu se numește pe titlu, ci se iscălește ca «Un culegător-tipograf».

Aceste culegeri, cari din întâmplare acum doi ani mi-au căzut în mână, mi-au plăcut din cauza limbei curat poporane în care sânt îmbrăcate, astfel, încât m'a îndemnat să scriu o mică lucrare, intitulată: «Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen» (Ceva despre limba basmelor poporane românești).¹ Sosit la București, am căutat să întru în relațiuni mai de aproape cu d-sa și avui plăcerea să văd c'am isbutit. De când stau aici, am fost în mai multe seri la el în tipografie, unde, după ce ziua întreagă avusese de lucru cu corecturile și cu atelierul său, nu pregetă niciodată a-mi ceti lucrările sale cele mai nouă, încă netipărite, sau a răspunde la întrebările mele privitoare la pasagele grele de priceput pentru mine din culegerile sale și ale altora ale producțiunilor musei poporane.

La el pot să fiu sigur, că de câte ori spune că vre-un proverb sau vre-o locuțiune este populară, aceasta este adevărat, de oarece dânsul are un simț din cale afară de fin pentru asemenea lucruri. Indemnat fiind de profesorul universitar Odobescu, începù în timpul din urmă să scrie o mitologie în ton popular, și întru cât am văzut până acum din probele cetite, pot să spun c'a isbutit și cu privire la această lucrare. Și acuma tipărește d-sa o culegere de proverbe, ghicitori, zicători populare și fabule, cari vor fi o înavuțire însemnată a literaturii poporane românești, care, cel puțin pentru mine, este de interesul cel mai mare, de oarece în ea se oglindește limba poporului. A publicat și niște culegeri mici de așa numite *Snoave* (un fel de anecdote), care cu privire la limbă, în ce privește caracterul popular al ei, nu lasă nimic de dorit, și cărora și cu privire la cuprins nu le lipsește un spirit istet, original și natural.

¹ S'a tipărit, tradusă de mine, în revista «*Ion Creangă*» din Bârlad, anul VI, începând cu numărul al 5-lea.

IV.

Sibiiu, jumătatea lui Iulie 1879.

În vremea petrecerii mele în București avui plăcerea neașteptată de a vedea pe membrii Academiei întruniți la o ședință extraordinară. Altmintrelea aceste ședințe nu se țineau decât toamna; estimp ele au și început în decursul lunei lui Maiu. Eră vorba de niște lucruri foarte importante: Societatea Academică Română, care fiind înființată în anul 1866, până acum fusese o întreprindere mai mult sau mai puțin privată, fu înalțată an, în urma unei hotărâri a Corpurilor legiuitoare, la rangul de institut național, căruia i-s'a asigurat o subvențiune anuală de câte 30,000 de lei. Acum trebuia ca, conform acestei stări de lucruri, să se prelucreze statutele, care în urma unei esperiențe de mai mulți ani, de o parte arătau câteva scăderi, iar de altă parte nu corespundeau din destul situațiunii schimbate, și să se ia dispoziții cu privire la mijloacele Academiei, cari arătau o sporire însemnată. Nu pot să mă întind asupra tuturor schimbărilor făcute; numai lucrul de căpetenie va fi amintit. Numele însuși s'a schimbat, institutul numindu-se de acum înainte: *Academia Română*. Numărul membrilor ordinari sau efectivi fu hotărât cu 36. Ei s'au împărțit în 3 secțiuni cu câte 12 membri: secțiunea literară, istorică și științifică; membrii corespondenți ai Academiei s'au împărțit și ei după secțiuni; membrii de onoare însă, după cum se pricepe de sine, nu. O schimbare importantă s'a făcut și cu privire la restimpul în care ședințele Academiei aveau să se țină: pe când mai 'nainte, după cum s'a amintit, ele aveau loc toamna, de aci încolo vor avea să se țină primăvara și anume totdeauna cu 25 zile înaintea săptămânei Paștelor.

Înainte de a se apucă Academia de prelucrarea statutelor, s'a pus în lucrare o idee fericită și anume aceea de a invita să între din nou în sânul ei niște domni, cari fuseseră odinioară membrii ei, mai târziu însă, de oare-ce direcțiunea care atunci predomnea în Societatea Academică nu corespundea convingerii lor, își dăduseră demisiunea. Erau mai cu samă domnii: Vasile Alexandri, Titu Maiorescu, Episcopul Melchisedec și Fontanin. Toți acești domni au urmat invitații, ocupând din nou, față cu situațiunea schimbată din mai multe puncte de vedere, scaunele lor. Numai atunci s'au apucat de lucru. Statutele luate de o comisiune s'au desbătut paragraf de paragraf, și fixându-se diferitele puncte, în sfârșit s'au votat în întregime cu majoritatea recerută de trei pătrimi ale tuturor membrilor efectivi. Numai în urma acestei votări se poate spune, că Academia română s'a înfăptuit, ceea-ce s'a și salutat de către membrii de față prin semne de mare bucurie.

A fost pentru mine o deosebită bucurie, că în calitate de membru corespondent al Academiei am putut lua parte la această ședință hotărâtoare.

A doua parte a activității Academiei a fost desbaterea bugetului pentru anul următor. Academia dispune, grație sprijinului atât din partea particularilor cât și a Statului, de mijloace foarte însemnate, din cari partea cea mai mare este destinată ca premii pentru lucrări literare și științifice. Din programa tipărită se poate vedea, că estimp s'a votat pentru lucrările cari se vor premia în cei trei ani următori, suma de 61,300 lei. Numărul premiilor este 15, dela 1500 până la 12,000 de lei, dacă nu se ține socoteală de niște premii mai mici, cari nu sânt trecute în suma totală, pentru probe de traducțiuni din Plinius jun., Plutarh și Herodot. Pe lângă aceasta se cheltuiește mult pentru retipărirea documentelor mai vechi ale limbei române, din cari multe se găsesc subt tipar și a căror aparițiune va fi o contribuire din cale afară de prețioasă la cunoștința literaturii române mai vechi.

Împrejurarea, că Academia și-a ținut ședințele tocmai în vremea petrecerii mele la București, mi-a făcut și o altă plăcere, anume: s'a hotărât a se face o excursiune la vestita Curtea de Argeș, cea dintâi reședință a Domnilor Români. Direcțiunea drumului de fer s'a arătat foarte darnică, puind la dispozițiunea Academiei 25 bilete de clasa întâi până la Pitești. Se'nțelege de sine, că m'am hotărât îndată să iau parte și eu. Dela Argeș însă, până a nu mă întoarce la București, aveam de gând să dau o raită prin Ardeal, și înainte de toate voiam, ca prin Turnul Roșu să ajung la Sibiu.

Căldurile cari domniau în cele din urmă zile ale petrecerii mele la București, începură să mi se facă nesuferite, și aceasta fu pricina, pentru care am părăsit aproape cu bucurie orașul devenit mie drag. Singurul lucru, care făcea, ca plecarea să-mi cază oarecum greu, a fost gândul, că nu voiu putea fi față la ședința festivă, cea din urmă, în care Alteța Sa Regală Domnitorul Carol, ca președinte de onoare al Academiei, avea să presideze. Mai târziu aflai, că ședința aceasta, pentru care se și hotărâse o zi, nu s'a ținut de loc, deoare-ce tocmai în ajunul acestei zile sosi vestea, că ministeriul își dete demisiunea și Domnitorul avu prea mult a face cu politica, ca să fi putut asistă la ședință. Așa gândul să se țină o ședință festivă, s'a lăsat cu totul la o parte, și membrii, după ce și-au isprăvit lucrările, s'au dus fiecare pe acasă.

Dela sesiunea de estimp a Academiei se așteptă, că se va apuca de deslegarea întrebării ortografice în limba română; vremea însă s'a arătat scurtă, și așa lucrul acesta s'a amânat pe mai târziu. Nu se poate tăgădui, că acum, în urma înălțării Academiei la treapta de institut de stat, este de însemnătate foarte mare, care va fi decisiunea în această privință. Căci se poate așteptă, ca ortografia ei să fie adoptată și de guvern, care o va propagă prin toate mijloacele, ce-i stau la dispoziție. Astfel chestia ortografică se va hotări nu numai în România însa-și, ci și în Ardeal și în Bucovina, știut fiind, că Principatele unite

au o mare înrăurire culturală și asupra Românilor cari locuiesc în afară de România; unitatea în ortografie în sfârșit are să fie odată introdusă.

Așa varietatea de până acuma, despre care nu se poate de loc întrebuința proverbul *variatio delectat*, și care eră o mare piedecă pentru desvoltarea literaturii române, va fi în sfârșit delăturată. Spre scopul acesta s'a ales o comisiune de șapte membri, care până la primăvara viitoare să pregătească un proiect, ce va fi desbătut, și, cu eventuale schimbări, adoptat ca normă generală.

Duminecă în 6 Iulie am sosit la Pitești. După un scurt dejun luat în restaurațiunea din gară, ne așezarăm în căruțe cu câte patru cai, puse la dispozițiune de către prefectură, cari căruțe aveau să ne ducă la locul destinat. Pe drum ne oprirăm la o cârcimă singuratică. Poetul Alexandri descoperise acolo un lăutar, și îndemnându-l să ne cânte ceva, acest din urmă ne cântă, acompaniându-se cu vioara, balada «Toma Alimoș», dată la iveală și în colecțiunea lui Alexandri, «Poezii populare ale Românilor», pag. 72. La întrarea orașului Argeș fusese înălțat un arc de triumf. Aici am fost întâmpinați de școlar, dintre cari unul a salutat pe academicieni printr'o vorbire în-suflețită, care de sigur ar fi făcut un efect cu mult mai mare, dacă ar fi învățat-o pe dinafară, în loc s'o fi cetit de pe-o bucată de hârtie. Într'aceeaș vreme cu academicienii venise și Episcopul Argeșului Ghenadie II; acest din urmă nu se oprise, însă, la Pitești, ci mersese de-adreptul la Argeș, unde acum veni în întâmpinarea noastră la arcul de triumf.

Prezidentul Academiei, domnul Ioan Ghica, răspunse în câteva cuvinte la alocuțiunea școlarului. Stăruind asupra însemnătății monumentului arhitectonic, a cărui privire eră adevăratul scop al excursiunii noastre. După aceea coborând prin oraș, merserăm deadreptul către biserica situată la o depărtare cam de o jumătate de ceas dela dânsul, una din cele mai vechi și netăgăduit cea mai frumoasă din toată România. Stradele orașului erau ticsite de lume, atât de popor în portul pitoresc al acestui ținut, cât și de privitori din clasele mai înalte, cari priveau alaiul de pe balcoane și de la ferești. Aproape de biserică ne primî o samă de clerici. Indată după sosire ne puserăm să cercetăm zidirea. În jurul întemeietorului Radu Negru și meșterului Manole s'a format un mit întreg, a cărui expresiune mai frumoasă se găsește în lucrarea amintită a lui Alexandri într'o baladă tipărită acolo la pag. 186. Din păcate, monumentul măreț se găsește astăzi într'o stare desolată. În anii 1866 și 1867 arse cu desăvârșire atât pe dinafară cât și pe dinlăuntru, și tocmai acum se lucrează la restaurarea ei pe din afară. Bun bucuos m'aș fi suit pe schelele cu patru caturi, deoarece-ce însă vântul suflă destul de puternic și eu în genere nu-s obicinuit cu suitul, n'am dus-o mai sus, de cât până la întâiul cat. Până la al patrulea cat n'au ajuns decât doi academicieni: Vinc. Babeș și ministrul

de finanțe Dim. Sturdza. În schimb mă țineam cu atât mai strâns de o grupă de bărbați, cari erau cei mai competenți cu privire la întrebările din istoria artei: profesorul de arheologie dela universitatea din București Alexandru Odobescu, și arhitectul Andreiu Lecompte de Nouy, care cu mare dibăcie și cu cea mai mare esacitate caută să pună toate întocmai în starea, în care mărețul monument strălucise odinioară.

După-ce am făcut Episcopului vizită în locuința sa improvizată — zic improvizată, căci nu numai rezidența sa, ci și seminarul au devenit pradă flacărilor — am cercetat o biserică smerită, și mai veche, care însă, în ce privește arhitectura, nu poate să se asemene nici pe departe cu cea amintită, așa numită biserica domnească, care trece de cea mai veche biserică în toată România. Aici ni s'au arătat și deslușit vasele și odăjdile de mare preț. Eu și cu câțiva alții ne-am dus și pe o mică colină, unde odinioară se găsea o biserică catolică, pe care domnitorul pusese a o zidi pentru nevastă-sa, care eră de lege catolică. Acum se văd numai niște ruine.

Sara la 7 ceasuri s'a ținut în casa unui cetățean din Argeș un ospăț, pe care Episcopul îl dete în onoarea academicianilor. Aici s'au ridicat mai multe toaste, mai cu samă în sănătatea acelora, cari au sprijinit repararea bisericei, între alții și pentru fostul ministru al instrucțiunii publice Titu Maiorescu, care, din păcate, nu eră de față, și subt care și la al cărui îndemn lucrarea s'a fost început.

La 11 ceasuri ceilalți academiciani părăsiră Argeșul, întorcându-se la Pitești, în aceleași vagoane cu care sosiseră; eu însă petrecui noaptea în Argeș, având gândul să urmez pe jos călătoria mea către Sibiu. Fiind recomandat de către subprefectul de Argeș, mi s'a pus la dispoziție un om de încredere, un vătășel, care ducea puținul meu calabalac și care mă conduce până la subprefectura cea mai de aproape, Loviște, unde petrecui noaptea. Zapciul negăsindu-se acasă, pomoșnicul îmi dete un alt om, care mă petrecu până într'un sat numit Sălătrucel. Sosit aici, am avut de a face, cu privire la călăuzirea mai departe, fiind primarul absent, cu un logofăt, care nu trecuse nici de 13 ani.

Până aici ținutul nu eră ceva deosebit. Nu departe de Sălătrucel am sosit însă la Olt, pe care l-am trecut cu o luntre, și la puțină depărtare de acolo, îndărătul satului Călimenești, întrai într'un ținut plin de frumseți ale naturei. La dreapta Oltul, câte odată într'o adâncime îngrozitoare, când rostogolindu-se svăpăiat peste pietroaie uriașe, când stând liniștit și abia dovedind urmă de mișcare; la stânga niște râpi stâncoase, un drum minunat, pretutindeni izvoare eșind din stânci și revărsându-se în Olt. Noaptea o petrecui într'o vale a râului Lotru, numită Brezoi și cunoscută prin niște ferestre mari, proprietatea unui Boem de naștere, domnul Novak.

Ziua următoare m'am dus în satul Lotru, situat pe șoseaua către Sibiu, și dând din întâmplare de căruța care face

serviciu de poștă între Râmnicul-Vâlci și între strâmtoarea Turnu-Roșu, de oare-ce eră nădușală și praf mult și fiind-că ținutul, după cum mi s'a spus, o bucată bună de drum nu oferea nimic afară din cale interesant, și în sfârșit simțindu-mă cam obosit de marșul cel de două zile, m'am folosit de prilejul acesta, și sosii, după-ce mersesem destulă vreme printre holde și livezi, din nou într'un ținut foarte romantic, în vecinătatea imediată a Oltului. Aici însă drumul eră cu mult mai primejdios. Șoseaua cea nouă nu s'a pus încă în lucrare; drumul de acum este strâmt și afară de aceasta plin de cotituri, așa încât nu se poate vedea totdeauna, când vine un car din partea opusă. De câte-ori ne coboram repede pe un povârniș, mă gândiam cu groază, că un car ar putea să vie în întimpinarea noastră și că atunci ne-am prăbuși în Olt.

Afară de aceasta mai avurăm să pășim câteva mici accidente: Odată se rupse o funie, numită opreală, ce are rolul cel mai mare la oprirea căruței; altă-dată s'a desfăcut catarama (cârligul) la gherdan; a treia oară perdurăm pironul, care ține roatele pe osie, și numai împrejurării că vizitiul totdeauna a băgat de samă la vreme cusurul, îndreptându-l, întru-cât aceasta eră cu puțință, avurăm să mulțămim, că n'am pășit ceva mai rău. Cum că primejdia într'adevăr fusese mare, puteam s'o văd și de acolo, că vizitiul, cu toate că eră deprins cu ținutul, după-ce în sfârșit ne văzurăm scăpați de primejdie, își făcû cu evlavie câteva cruci, mulțumind lui Dumnezeu, că ne-a scăpat dintr'o primejdie atât de mare.

În sfârșit ne coborârăm într'un sat plăcut, numit Căneni, care se compune din două comune independente: Cănenii Vâlci și Cănenii Argeșului, despărțite de olaltă prin Olt. De acolo până la pasul Turnu-Roșu și mai departe la Sibiu șoseaua este din cale afară de bună, ceea-ce și mărește încâtva plăcerea ce ne face ținutul cel frumos. Dela Căneni, unde, fie spus în treacăt, m'am desfătat văzând pe un birt inscripțiunea «Otelo de Nationale», ajunsei mai întâiu la vama română, și de aici într'o jumătate de ceas la cea austro-ungară (numită până în ziua de astăzi cea nemțescă).

Lăsând acolo calabalăcul meu, m'am dus la Boița, un mare sat bogat, depărtat dela pas cale de un ceas, la a cărui intrare se înalță un turn pătrat, văpsit cu roșu, de unde vine numele pasului. După-ce am petrecut aci în birt noaptea pe un pat foarte primitiv: mindir de paie drept așternut, un mindir mai mic de paie drept căpătâi, și acoperit de surtucul țaranului român, numit zeghe, mă întorsei, odihnit cât se poate de bine, a doua zi dimineața la Turnul-Roșu, de unde o căruța, care trecea din întâmplare, mă duse la Sibiu în ziua de 10 Iulie sara. Au trecut, deci, cinci zile, de când într'o societate atât de ilustră, ca cea a academicianilor, părăsisem Bucureștii.

V.

Sighișoara, la începutul lui August 1879.

Nu fu pentru cea dintâia oară c'am văzut Sibiiul. Chiar acum trei ani avui prilejul să petrec acolo două zile, când s'a ținut adunarea generală a Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român, despre care societate am să vorbesc mai încolo ceva mai deaproape.

Intr'o Duminică m'au poftit trei domni să fac împreună cu ei o excursiune într'o localitate depărtată cale de două ceasuri, și anume în *Săliște*. Numele mi-eră cunoscut mai de mult și mă bucuram să văd în sfârșit locul, unde, afară de porturi frumoase, eră să văd și niște chipuri frumoase de oameni. Aceasta vine de acolo, că locuitorii, fiind totdeauna scutiți de iobăgie, se bucurau de o bună stare destul de mare, și apoi și de aceea, că nevestele și fetele nu sunt silite ca în alte părți să se îndeletnicească cu lucrul câmpului, prin urmare culoarea feței lor n'are să sufere atât de mult de razele dogoritoare ale soarelui.

După cale de două ceasuri am sosit în localitatea cea mare și bogată, frumos situată, mânănd în casa unui avocat cunoscut. Înainte de toate s'a făcut o excursiune la un izvor, cunoscut sub numele de *Fântâna Foltii*. Aceasta se găsește la o înălțime destul de mare deasupra satului și nu fu o jertfă mică din partea noastră, că ne-am expus razelor arzătoare ale soarelui pe drumul cel nou, care, în ciuda serpentinelor pe cari duce, este destul de repede. Sosind sus, am găsit un drum minunat, umbros, cum sântem obicinuiți să le găsim numai în parcuri, și drumul acesta ne duse în scurtă vreme la izvorul numit odinoară și Fântâna sfântă. Locul are o înfățișare, care îndreptățește pe deplin această denumire. Deasupra izvorului este zidită o capelă și la amândouă laturile două mici căsuțe, locuite de unul care s'a născut orb, și de trei femei. Am gustat apa, care este destul de rece, însă de culoare albe-neată, ceea-ce dovedește, că curge prin niște straturi văroase.

Poporul, ce e drept, își deslușește lucrul cu totul altfel, povestind următoarele: Înainte vreme pe locul acesta din pământ izvoriă vinul, și anume până atunci, până când oamenii nu se slujiau de el, decât pentru trebuințele casei. Indată însă ce începură a face negoț cu el, izvorul de vin a secat și în locul lui s'a arătat lapte. Necumințiți prin pedeapsa suferită, oamenii începură să facă negoț și cu laptele, și indată laptele încetă să curgă, și numai culoarea albeneată dovedește până în ziua de astăzi adevărul legendei. Din fericire, apa nu este de o calitate atât de eminentă, ca să fie exportată în toate părțile, căci atunci și dânsa ar fi putut să se sleiască. Se vede însă și acuma, că este o apă făcătoare de minuni, și din depărtări mari vine lumea, ca în casuri de boale să-și ducă acasă un leac potrivit.

Nu departe de izvor se găsește pe o colină, dela care în toate părțile se deschide o priveliște neîmpedecată, un turn scund de piatră, a cărui parte de jos este cu totul aranjată ca o locuință și care s'ar potrivi cât se poate de bine pentru un sihastru. Turnul acesta s'a zidit de către Nicolae Moldovan, care s'a născut la Săliște și ocupă în locul său de naștere postul de paroh. În turn se găsește și un cadran (cias) de soare; păcat numai, că în jurul lui nu s'a făcut o galerie liberă, de pe care priveliștea ar fi cu mult mai frumoasă, decât din cele câte-va ferestruici strâmte. Acum vârsta înaintată nu-l mai îngăduie pe moșneagul să facă drumul cel greu care duce aici; numai atunci, când își va fi închis ochii pentru totdeauna, are să se ivească din nou pe locul atât de iubit, deoarece lângă turn și-a făcut, parte mare cu înseși mâinile sale, un mormânt smerit, în care dorește ca osămintele sale să fie așezate spre vecinică odihnă.

După amiazi merserăm la un loc situat frumos afară de localitate, pentru a asistă acolo la jocul tineretului. Din păcate, tocmai atunci vremea nu eră potrivită pentru așa ceva, de oare-ce tocmai fetele cele mai bogate, al căror port, după cum se înțelege, corespunde mijloacelor de cari dispun, n'au venit la joc: păsă-mi-te rudele lor de secs masculin, cuprinse cu lucrul câmpului, erau absente din sat, și așa nu se va fi părut potrivit pentru fete să vină la joc fără ei. Cu toate acestea jucători și jucătoare erau din destul, și avui din nou prilejul să admir farmecul și grația, cu care se mișcau acești fii și aceste fete ale poporului.

Ziua următoare am făcut în aceeași societate o excursiune într'un sat mare, numit Rășinari, la o depărtare de un ceas dela Sibiiu. În drumul spre această comună am făcut un mic ocol, de oare-ce au vrut să-mi arate satul cel mai bogat al Sașilor ardeleni, Cislădia. În dosul acestui sat se întinde un șes ce se urcă lin și care mi se părea potrivit de minune pentru horticultură. Se și găseau acolo plantați pomi destui, n'aveau însă o înfățișare, care să facă destul de îndreptățită părerea, cum că Sașii ardeleni ar fi niște pomologi iscusiți. Între Cislădie și Rășinari se găsește un sătuleț sărăcăcios, Cislădioara. Pe un deal destul de înalt se înalță o biserică încunjurată de un val, care biserică în vremurile nesigure și războinice de odinioară deveniă loc de adăpost pentru locuitorii satului. Asemenea biserici, cari și prin numele lor de «*castel*» arată pe latinul *ca-stellum*, se găsesc în fiecare localitate săsească, și până în ziua de astăzi ele îndeplinesc, măcar în parte, menirea lor originală. În valul care încunjură biserica, s'au întocmit pe din lăuntru niște chilii, în cari locuitorii își păstrează lucrurile lor mai de valoare.

În sfârșit sosirăm la Rășinari, care se întinde pe trei văi. M'au asigurat, cum-că populațiunea acestei localități s'ar deosebi de minune cu privire la port, obiceiuri și caracter de restul Românilor din Ardeal. Vremea fiind prea scurtă, mi-a fost peste

putință să mă conving de autenticitatea acestor aserțiuni. În schimb văzui curiozitatea cea mai mare a localității, mormântul metropolitului gr. or. *Andrieu baron de Șaguna*, care murise cu puțin ani înainte și fu îngropat în cimitirul din Rășinari. Acest bărbat are merite neperitoare pentru redesteptarea poporului român din Ardeal și a jucat și un rol politic însemnat. Cu acest prilej atrag atențiunea cetitorilor la o lucrare, care, fiind scrisă de mână competentă, a văzut âst-an lumina zilei; este cartea arhimandritului de acum Nicolae Popea, care odinioară fusese secretarul lui Șaguna, despre viața și activitatea Marelui Andreiu — așa se numește el de către următorii săi recunoscători.

În acest cimitir privirile mele erau atrase de un lucru, despre care îndată mi s'a dat de unul dintre tovarășii mei o deslușire mulțumitoare. Anume, vedeam pe câte un mormânt, când o cruce mai mare, când una mai mică, când un par crestă de-asupra și fiind de grosime și înălțime mai mare ori mai mică. La întrebarea mea, că ce înseamnă aceasta, mi s'a răspuns, cum-că crucile însemnau locul de odihnă al unei neveste în vârstă, unei mame de familie, parul locul de odihnă al unui tată de familie, iar crucile și parii mai mici amintiau pe copiii de secs bărbătesc și femeiesc. Văzui tot acolo două năfrâmi pestrițe, atârinate de niște bețe înalte, falfăind în văzduh ca un fel de steag: aceste bețe s'au plantat de cătră rude spre aducere aminte de doi ciobănași, răposați în floarea anilor.

Ziua următoare, după-ce am cercetat bogatele colecțiuni ale Muzeului Bruckenthal, trecute acuma în proprietatea orașului,¹ reînoid cunoștințele mele cele vechi din Sibiiu și încheind altele nouă, am părăsit orașul cel plăcut, devenit mie drag.

Așa am fost primit de mai multe ori în mod prietinos de către Excelența Sa Metropolitul *Miron Romanul*, bucurându-mă în tot timpul de ospitalitatea domnului protosincol *Dr. Ilarion Pușcariu*, a cărui prevenire din cale afară de mare față cu mine îmi făcù petrecerea în Sibiiu foarte plăcută.

O zi după excursiunea la Rășinari am părăsit Sibiiul, cu scopul să rămân câte-va zile în orașelul, în care cu trei ani mai înainte, cu prilejul unei călătorii de vacanțe, petrecusem șase săptămâni, anume în Blaj. Intocmai ca pentru cea dintâia dată, găsi și acuma în gimnaziul de acolo locuință într'o chilie călugărească, ale cărei ferești dau în grădina gimnazială; aveam, deci, toată îndeletea să mă apuc, nestingherit de nime, de lucrările pe cari mi le păstrasem până atunci.

Blajul (nemț. Blasendorf, ung. Balázsfalva) este orașul, în care mai nainte din toate țările în cari se vorbește românește, s'au alcătuit nește școli mai înalte românești. De aici plecau dascăli români, cari se împrăștia în Ardeal și în Principatele

¹ Corect: a gimnaziului săsesc. Red.

dunărene. Meritul Blajului în această privință nu se poate tăgădui, și chiar și acum adăpostește pe un veteran al filologiei române, pe canonicul *Timoteiu Cipariu*, care tocmai atunci, când sosise la Blaj, se întrăsese dintr'o boală grea. Aici este și sediul mitropolitului unit *Ioan Vancea de Buteasa*, la care avui parte de o primire tot atât de prevenitoare ca și cu trei ani mai înainte. Și astfel, de această dată avui parte să fac cunoștință cu cei doi capi ai Românilor, uniți și neuniți, din Ungaria și Transilvania. Și de astădată aflai, întocmai ca în vremea celei dintâi petreceri a mele în Blaj, o primire ospitalieră din partea domnului *Ioan M. Moldovanu*, profesor la gimnaziul de acolo, redactorul revistei «*Foaia Scolastică*», ales, și acum, de bună samă, întărit canonic al capitolului din Blaj. O zi am folosit-o, vizitând într'un sat, Valea Sasului, depărtat două ceasuri de Blaj, pe un tânăr paroh, care luase de nevastă pe o învățătoare cunoscută mie de acum trei ani. Satul este foarte mic și sărac, casa parohială nu se deosebește de loc de celelalte case sătești, fiind și dânsa acoperită cu trestie. Numai în lăuntru, singura odaie ce-i stă la dispoziție parohului ca locuință, se deosebește printr'o întocmire mai aleasă de ale sătenilor.

În sfârșit sosi ziua, care aveă să pună capăt petrecerii mele din Blaj, va să zică, ziua de 2 August, căci a doua zi aveă să se țină la *Sighișoara* (nemț. Schässburg, ung. Segesvár) adunarea generală ordinară a «Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român». Această societate, ale cărei statute au găsit în 26 Septemvre 1861 aprobarea preainaltă, ținū în 11 Octomvre al aceluiași an cea dintâi adunare a sa la Sibiiu, în care mitropolitul de atunci al Sibiiului, Andreiu Șaguna, s'a ales de președinte.¹ În § 2 al statutelor acestei societăți se spune despre scopul ei: «Scopul societății este înaintarea literaturii române și a culturai poporului român în deosebitele ramuri prin studiu, elaborarea și publicarea de opuri, prin premii și stipendii pentru diferitele ramuri ale științelor și artelor, și alte asemenea». S'a hotărît, ca adunările generale să se țină în fiecare an într'o altă localitate, ca astfel cercuri din ce în ce mai largi să cunoască activitatea societății, dându-i totodată sprijinul de lipsă. Așa adunarea a doua s'a ținut în 1862 la Brașov, împreună fiind cu o expozițiune de diferite produse industriale ale poporului român, între cari mai cu samă produsele țesătoriei au ocupat un loc de frunte. La sfârșitul fie-cărei adunări se hotărește, în care oraș are să se ție adunarea anul următor. Din partea orașelor vin îmbiări, și hotărîrea de multe ori poate să fie destul de grea, ca nu cumva vre-un oraș să se simtă jignit de refuzul invitării ospitaliere. Așa ăst-an, la Sighișoara, Asociațiunea a fost invitată din partea Brașovului, Turdei, Șomcutei-Mari și a Dejului. Alegerea căzū pe orașul numit în al doilea loc.

¹ Atunci încă episcop; din 1864 metropolit. Red.

M'ar duce prea departe și poate, ar osteni un public care nu este destul de interesat, dac'aș vrea să fac o dare de samă amănunțită despre această adunare. Numai atâta amintesc, că s'a făcut o propunere foarte însemnată, care s'a și primit de îndreptare în viitor, că societatea, în loc să dea numai stipendii pentru studenți și pentru învățăcei de meserii, să înrâureze deadreptul asupra poporului, publicând lucrări de folos obșteșc și împărțindu le în popor.

Ceva, însă, despre orașul însuși, în care s'a ținut adunarea. Acest din urmă are o situațiune din cale afară de romantică, fiind așezat pe coasta unor munți destul de înalți, împăduriți. În mijlocul orașului se ridică un colnic și pe el se află fortăreața de odinioară, Sighișoara, din care, în vremea asediării ei de Turci, ci-că un pașă turc fu omorât de un obuz, după cum mărturisește un monument simplu, înălțat pe locul unde căzuse. Pe piscul dealului se află școlile din Sighișoara, între ele și un gimnaziu, și o biserică foarte frumoasă, de caracter arhaic, care acuma nu mai este folosită, de o parte fiind de mai multe ori lovită și stricată de fulger, de altă parte suișul până la ea fiind cam greu. Anume dela fortăreață până la biserică, resp. până la școli, duc 180 de trepte acoperite, și dacă locul acesta, fiind cu totul ferit de sgomot, se potrivește de minune pentru scopurile instrucțiunii, trebuie mărturisit, că cealaltă împrejurare, înălțimea prea mare, este mai puțin priincioasă spre acest scop, la ceea ce se mai adaugă o altă greutate, și anume, că acolo sus nu este nici o fântână, și deci pentru școală apa trebuie cărată cu multă anevoință.

Pe valul din sus de oraș s'au făcut de câți-va ani niște promenade minunate, cari, mai cu samă din cauza priveliștei frumoase, ce se deschide de acolo asupra Sighișoarei, întrece toate ce am avut prilejul să văd cu privire la asemenea preumblări.

Trebuie amintit, că Societatea a găsit o primire foarte ospitalieră atât din partea locuitorilor, mare parte Sași, cât și din partea orașului ca atare. Eu însumi avui plăcerea, să mă bucur, împreună cu gazda mea din Sibiu, Dl Dr. Il. Pușcariu, de ospitalitatea capelanului român de acolo. La ospățul ținut Duminecă într'o grădină, s'au ridicat toaste românești, săsești și ungurești, ceea-ce este caracteristic pentru amestecul naționalităților, ce se vede în cele mai multe orașe ale Ardealului.

VI.

Făgăraș, jumătatea lui August 1879.

Aveam de gând, ca din Sighișoara să urmez călătoria mea la Brașov cu drumul de fer oriental ungar; mă lăsai însă de acest plan, după-ce fostul vice-șpan și actualul president al oficiului de orfanî și de văduve, *I. Codru Drăgușanu*, mă pofti ca, folosindu-mă de căruța sa, să vizitez Făgărașul. Aceasta o

făcui cu atât mai bucuros, de oare-ce avusesem planul să văd și orașul acesta și așa numita *Țara Oltului*. După o călătorie de opt ceasuri, am sosit către seară la înălțimile, la poalele cărora se întinde orașul Făgăraș și jur împrejurul lui, la dreapta și la stânga, până unde pătrunde ochiul, un șes acoperit cu sate: Țara Oltului amintită. În fund se văd munții cei mai înalți ai Carpaților.

Lucrul ce merită mai mult să fie văzut în Făgăraș, este castelul de acolo, care acum este al statului și se folosește de casarmă. Însoțit de doi cunoscuți, am cercetat castelul acesta interesant din punctul de vedere istoric. De călăuză aveam pe un locotenent și un voluntar de un an, cari cu cea mai mare prevenire și înzestrați cu multe cunoștințe, ne arătau și deslușiau toate localitățile. Aici a ținut în închisoare pe regele Ungariei Otto I fostul stăpânitor al castelului, Upor László. Ni s'a povestit istoria destul de aventurioasă a acestei prinderi: cum sus numitul Upor László, sub pretext c'are să-i dee de nevastă pe fata sa, ademenise să vie la Făgăraș pe Otto, care ducea cu el coroana ungară într'o mare sticlă, și după-ce tânărul rege veni, îl aruncă în temniță și nu-i dete drumul, până-ce nu renunță la toate drepturile sale cu privire la coroana ungară. Ni s'au arătat și chiliile, în cari, în vremuri mai nouă, Bethlen István și Haller de Hallerstein fură întemnițați de către Mihail Apafi I.

Între altele am cercetat și capela din castel, care acum s'a adaptat ca totul militărește și unde am găsit o dispozițiune foarte frumoasă, care ar merită să fie introdusă și în alte părți. Anume, pe pereți se găsesc niște table comemorative cu gust lucrate ale tuturor oficerilor morți ai regimentului, care-și are garnisona sa aici. Îndărătul altarului se găsește o mică ușă de fier, care închide o mică scobitură, ce stă în comunicație cu locurile de jos. Oficerul care ne însoția, ne lămuri lucrul cum urmează: ci-că în scobitură ar fi fost așezată așa numita vergură (fecioară) de fer, și că acela, care eră osândit la îmbrățișarea cea fioroasă a acestei vergure, își făcea rugăciunea pe treptele altarului; îndată-ce, însă, dispărea pe poarta cea de fer, ci-că se prăpădiă, și trupul ciuntit al lui cădea în încăperile de jos, unde-l așteptau niște oameni gata de serviciu, cari îl puneau în sicriul pregătit.

Intru-cât povestirea aceasta este întemeiată pe adevăr, sau dacă nu cum-va stăpânii castelului păstrau acolo lucrurile lor cele mai prețioase, nu se poate ști.

Afară de poarta cea mare, din castel ducea într'un parc o poartă mai mică, care în caz de asediu se folosiă ca poartă de năvală. Acest parc acum nu mai există; numele lui s'a păstrat însă în numele maghiar al cartierului (suburbiului) aflător pe locul lui, numit *Vadkert*, și tot așa se deslușește și numele român al lui: *Ciutărie*, dela *ciută*.

Eram curios să aflu ceva mai de aproape despre istoria oraşului şi mai cu seamă despre a castelului, şi curiozitatea mea fu satisfăcută, când în aceeaşi zi am cercetat mănăstirea Franciscanilor a Sfântului Ştefan din Făgăraş. La întrebarea mea, dacă în arhiva mănăstirii s'ar găsi, poate, nişte însemnări despre aceste lucruri, S. S. domnul guardian cu cea mai mare prevenire aduse anelele mănăstirii, în cari, provocându-se la anelele mănăstirii Franciscanilor din Braşov şi la «*Historia Hungariae*» de Istvánfi, se găsesc date până la anul 1696. Din aceste anale iau numai următoarele: Oraşul s'ar fi zidit în anul 15 după Hristos şi numele i s'ar fi dat după acela, care l-a zidit, Fogar sau Fugar. În anul 104 ci-că l-ar fi distrus Traian, şi în anul 202 Claudius l-ar fi zidit din nou, sub numele de Caesurgis Daciae, acelaşi Claudius, care ar fi zidit şi oraşul Claudiopolis (Klausenburg, Kolozsvár, Clujul de acuma).

În anul 376 fiind distrus de Huni, s'a zidit din nou în 1300 şi s'a numit *Făgăraş*, de aceea, că ziditorul lui plătiă pe lucrători peste săptămână cu nişte groşițe de lemn (*fa-magy*. lemn, şi *garas-groşiță*), rămâind ca Sâmbăta să-i schimbe cu bani de metal. Iată un exemplu din etimologiile poporane ale numirilor de oraşe, din cari s'ar putea găsi un număr destul de mare în toate țările din lume. Aici se țineau dietele țării, şi anelele amintite invoacă legile aduse într'însele; aici au locuit mai mulți principii ardeleni: Băthory, Bethlen, Rákóczy, Keményi, Apafi, Tököly; tot aici, într'o dietă, staturile țării au iscălit uniunea cu casa Austriei.

Din Făgăraş am făcut o excursiune în munți, la un loc, unde odinioară se află mănăstirea *Sâmbăta*, din care s'au păstrat numai ruinele bisericei, pe când din acareturile mănăstirii nu se mai găseşte nici o urmă. Şi o grădină foarte întinsă, cu nişte pomi parte sălbătăciți şi mai cu samă cu nuci foarte număroşi, mărturiseste despre activitatea călugărilor de odinioară. Numele *Sâmbăta* îl poartă aici trei comune cu totul neatârna-toare una de alta, cărora, ca să se poată deosebî una de alta, li se zice: *de sus* şi *de jos*; cea dintâi împărțindu-se în *răsăriteană* şi *apuseană*.

După-ce am cercetat toate cu deamăruntul, ne-am dus la *Râul Sâmbătei*, care se aruncă aici cu repejune peste bolovani. Având învoirea parohului greco-oriental de aici, care închiriasc pescăritul, voiam să prindem păstrăvi în acest râu de munte. Înainte de toate fu de lipsă, ca, făcând un fel de zăgaz din pietri, să abatem în câțva râul destul de mare. După aceea pescuitul putea să înceapă. Avui plăcerea să prind eu însumi trei exemplare din acești pești frumoși şi gustoși, pe când alți doi mai mari, pe cari îi şi credeam ca şi prinși, spre marea mea părere de rău mi-au lunecat din mână.

După-ce provisiunile de păstrăvi ni s'au părut destul de mari, zăgazul făcut cu ajutorul mai tuturor celor de față, a fost

desfăcut, apoi am făcut un foc mare și am pus păstrăvii, așa cum erau, numai puțin sărați, pe cărbuni. După un sfert de ceas s'au fript; i-am desfăcut, am aruncat măruntaiele, și sărându-i încă odată, i-am mâncat, și pot să spun, că gustul mi s'a părut din cale afară de bun. Puindu-i nedesfăcuți pe cărbuni, grăsimea întregă, în loc să iasă afară, se varsă în toate părțile peștelui, pe când desfăcând peștii înainte de a-i frige, s'ar fi uscat, perzând mult din gustul lor cel bun.

Mergând spre casă, ne-am oprit într'un sat, Voila, departe un ceas de Făgăraș, unde cu o zi mai înainte descoperisem un vin foarte bun, și la rugarea mea unul din cei de față, un teolog, care-și terminase studiile, a cântat următoarea *doină*, al cărei început îl tipăresc aici (în original s'a adăugat și o traducere germană a doinei întregi):

Vrăbiuță de pe deal,
Sboară de grabă 'n Ardeal,
Și te 'ntoarce de ne spune
Ori vești rele, ori vești bune ...

VII.

De mult doriam să văd *Brașovul*, despre a cărui frumoasă situațiune mi se povestise atâta. În sfârșit l-am văzut; cea dintâi priveliște, însă, mi s'a stricat în urma unei ploii torențiale, care tocmai dimineața după sosirea mea năpădise asupra Brașovului și a împrejurimii. Am sosit la 10 ceasuri sara, și dimineața, când m'am sculat, toate ulițele erau subț apă. Nevrând să rămân acasă, am eșit, însoțit de unul din profesorii gimnaziului românesc, să cercetez orașul și să fac câte-va vizite. După-ce am luat dejunul în băile gimnaziului, am cercetat acest institut, minunându-mă de dimensiunile lui, ca-și de sala lui festivă, foarte frumos alcătuită. Intru cât privește însă visitele, norocul, sau mai bine zis, vremea în care sosisem la Brașov, au fost puțin priincioase, de oare ce domnii, pe cari aveam de gând să-i cercetez, parte mare se lecuiau într'o baie din vecinătate. Tot așa și din profesori am găsit numai câți-va; aceștia însă prin cordialitatea și prietenia lor mi-au dat în schimb ceea ce-mi lipsia cu privire la număr, și pot să spun, că în mijlocul lor am petrecut multe ceasuri plăcute și instructive.

Ziua următoare m'am mutat în satul Dârste, ca la un ceas depărtare dela Brașov, unde am fost găzduit în familia unuia din ascultătorii miei. Spre acest scop m'am folosit de drumul de fer de curând făcut, care duce prin Predeal și Sinaia către Ploiești. Cu prilejul acesta mi s'a întâmplat ceva caracteristic pentru împrejurările de acolo: trenul găsindu-se gata de plecare, n'am întreat temeinic despre numele stațiunii celei mai de aproape, ci am cerut nemțește două bilete la *Săcele* (numirea generală a șapte sate vecine, din cari fie-care are numele său propriu). În loc de aceasta cassierul îmi dete două bilete la

Predeal, vrând să păstreze suma respectivă. Puțin îi păsă de reclamațiunea mea, făcută nemțește (de oare ce atunci puțin mă pricepeam la limba maghiară), și numai după-ce tovarășul meu, care putea să vorbească cu el în limba maghiară, îmi veni în ajutor, cassierul se dete la brazdă, schimbând biletele pentru altele, pe cari cetii inscripțiunea: Deresztye-Hétfalu, ceea-ce însemnează românește Dârste-Săcele; eram deci în drept, cerând un bilet la Săcele, o numire, care trebuia să fie cunoscută unui ampoiât dela calea ferată.

Din Dârste veniam adese ori la Brașov, și într'o Duminecă m'am suit cu fiul preotului de acolo, la care eram găzduit, pe muntele care se ridică de-asupra Brașovului, cu numele *Tâmpa*, de pe care se deschide o priveliște prea frumoasă asupra finutului învecinat.

Dedesuptul nostru se întinde Brașovul vechiu și nou, pierzându-se la stânga în vale, astfel încât capetele cele mai îndepărtate ale orașului nu se puteau vedea nici de pe locul acesta atât de înalt; la dreapta, pe o ridicătură, fortăreața; la stânga, într'o înălțime destul de mare, niște grădini; ici-colea vile frumoase fac priveliștea aceasta și mai minunată.

În aceeași zi, în care ne-am suit pe *Tâmpa*, ne mai așteptă o altă plăcere, și aceasta fusese cauza de căpetenie c'am pornit atât de dimineață. Eră vorba, ca într'una din bisericile din Brașov să asistăm la liturgia, la care 82 candidați de dascălie pentru școalele primare din Bârlad în Moldova aveau să cânte. Poate va interesa pe cetitori, să știe, cum s'a făcut, ca elevii normaliști (candidați de dascăli) din Bârlad să iee parte la liturgie în Brașov.

De aceea înainte de toate voi spune ceva despre institutul, din care ies acești tineri, ca să devie învățători la școalele primare sătești. Toți candidații sânt interni, va să zică, locuesc în institut, unde au hrană și educațiune. Disciplina este foarte aspră și traiul din cale afară de simplu, nedeosebindu-se nici cu privire la haine de către compatrioții lor. Este lucru curios, ce se pricepe însă din împrejurările din România, că spre scopul acesta se aleg numai băieți zdрави de țărani, de câte 16—20 de ani, căci trebuie să iasă din ei bărbați, cari nu cunosc trebuințe de prisos, ce nu s'ar putea satisface în satele în cari vor trăi, făcându-i să fie nemulțumiți cu situațiunea lor. Aceeași țintă o urmărește tot traiul lor. Afară de cunoștințele de cari au lipsă în școală, trebuie să se priceapă și la gospodăria casei și la economia câmpului, ceea-ce este foarte important, luându-se în socoteală, cât de înapoiată este gospodăria în România și cât de anevoios se desprind țărani de felul de economie moștenit dela strămoși.

Nicăiri nu se dovedește mai bine ca aici adevărul proverbului latin: «*Verba docent, exempla trahunt*»; se poate chiar afirmă, că ori-ce învățătură, cât de bună să fie, ar folosi puțin, dacă învățătorii și preoții nu vor premerge cu exemplul lor.

Și ca candidații să aibă prilejul a vedea cu ochii niște pilde ale lucrurilor ce le-au învățat în școală în mod teoretic, și astfel să fie în stare să dea elevilor lor idei corecte, directorul institutului¹ avu gândul fericit, ca în câte trei patru ani, cu un număr oare-care de elevi din cei mai vrednici, să pornească în vacanțe în călătorii instructive, în cari să le atragă băgarea de seamă la toate lucrurile vrednice de a fi cunoscute.

În ziua de 19 Iulie viitorii dascăli ai poporului român au părăsit Bârladul și au călătorit cu drumul de fer până la Bacău, de unde au luat-o pe jos peste Moinești, unde au cercetat rafineriile de petrol, la Comănești, proprietatea principelui Ghica, unde le-au atras băgarea de seamă niște mine de cărbuni și o mare fabrică de cherestea. S'au oprit apoi în Târgul Ocni, unde se află înconșcuta închisoare a Statului și unde se scoate și sare. La Slănic au cercetat băile de acolo, unde sânt șapte izvoare: patru se folosesc pentru scalde, două de beut și unul de răcorit.

Urcându-se după trei ceasuri la munte, au sosit la Poiana Sărată, cel dintâi sat din Ardeal, unde au văzut ferestraiele cele mari de acolo; după aceea au ajuns la Brețcu, cel dintâi orașel ardelenesc. Peste localitatea de băi, Covasna, cu izvorul Pokolsár, au sosit la Preșmer, unde tocmai atunci se aranjă o expozițiune a uneltelor de economie; de acolo la Săcele, unde au cercetat industria de casă de acolo (cu deosebire țesăturile de lână), bisericile și școalele. De aici făceau mereu excursiuni, trecând prin Brașov la Ghimbav, Codlea, Vâlcan, Zernești (unde se găsește o mare fabrică de hârtie), Tohanul vechiu, Râșnov, Cristian, sate locuite parte mare de Sași, unde s'au bucurat de o primire foarte prietenoasă, și după-ce au petrecut câte-va zile la Brașov, cercetând și școala de agronomie din Feldioara, aveau de gând să meargă pe jos până la Ploiești, oprindu-se la Sinaia, reședința de vară a principelui României. De aici cu drumul de fer voiau să treacă la București, apoi la Brăila și la Galați, ca să vază docurile de acolo, și la urmă tot cu drumul de fer să se înapoieze la Bârlad.

Deoarece petrecerea lor la Brașov căzuse pe două serbători, au cântat în amândouă zilele și anume: Dumineca în biserica Sf. Nicolae și Luni în biserica grecească, care e mică, dar are venit bogate. Ori-cine a avut prilejul să fie față la slujba liturgiei după ritul greco-oriental, știe, de ce însemnătate este cântul, care este partea de căpetenie a liturgiei. După prânz s'a aranjat în sala cea mare a gimnaziului o academie (producție), la care s'au cântat felurite cântări naționale, privind parte mare războiul din urmă, iar' șase tineri îmbrăcați în felul călușerilor, cu clopoței la picioare, au jucat cu mare exactitate și grație jocuri naționale românești.

¹ Răposatul *Ioan Popescu*, de origine din părțile noastre, pare-ni-se, din Chioar. Red.

VIII.

Din nou la București. — Concluziuni.

Adese-ori am fost întrebât: ce impresiune a făcut asupra mea capitala României? Trebuie recunoscut, că răspunsul la întrebarea aceasta este foarte anevoios. Impresiunea nu e omogenă, nu e sigură și nu se poate hotărî cu deamănuntul. Aici vedem o amestecătură a alcătuirilor țărilor apusene și răsăritene; case spațioase și frumoase alătura cu niște colibioare scunde și sărăcicioase; în niște ulițe largi și frumos pardosite dau ulicioare înguste, rău pardosite; fețe aristocratice se ivesc alătura de figuri nefățărte din popor, — încât, poate, nici într'un alt oraș europeanesc nu-i găsim părechea. Cum-că impresiunea generală, ce a făcut-o asupra mea, a fost din cale afară de favorabilă, cauza va fi fost și anotimpul, când am sosit la București, începutul luni lui Maiu, când miile de grădini și grădinițe aflătoare în oraș erau îmbrăcate în verdeața cea mai frumoasă. Primăvara și aici a fost rece și ploioasă, dară tocmai de aceea vegetațiunea eră așa de bogată.

Chiar a doua zi după sosirea mea, vrând să fac câte-va vizite, trebuia să ies pe așa numita șosea, la fel cu Praterul din Viena, mai bine zis, cu alea principală a celui din urmă, și eram uimit de verdeața proaspătă, în care am găsit toate învăluite. Pe acest loc se aranjază la 1 Maiu un fel de excursiune ca la Viena în Prater, și obiceiul acesta este aici atât de răspândit, încât puindu-te în trăsură, nici nu e lipsă să-i spui vizitiului unde are să te ducă; după un moment te pomenești pe locul unde poți să te minunezi de toaletele cele frumoase și ici colea și de câte o față plăcută.

În genere vizitii din București nu sânt de loc proști; ei se pricep de minune a se lua după loviturile cele mai ușoare de bețișor sau de umbrelă pe umerii lor. În București nu e obiceiul de a-i spune vizitiului dinainte ținta mergerii, ci ajunge să se conducă din trăsură, ceea-ce este cu atât mai lesne, de oare-ce trăsurile cu o păreche de cai (și altele nici nu sânt aici) sânt de obicei deschise. O lovitură ușoară în spate însemnează că trebuie să meargă de-adreptul; lovitura pe umărul drept, că trebuie mers la dreaptă; pe cel stâng, la stânga. Dacă vrei să te oprești, lovești pe vizitiu la dreapta sau la stânga, după cum vrei să te scobori pe trotuarul din dreapta sau din stânga, lăsând bățul sau umbrela să stee vreme mai îndelungată pe locul atins. Se înțelege, că musafirul trebuie să cunoască bine drumul, căci altfel n'ar nimeri lesne în amestecătura aceea de uliți și de ulicioare. Ceea-ce la început nu prea mi-a plăcut cu privire la vizitii de acolo, a fost iuțeala prea mare, cu care goniau pe uliți, câte-odată chiar cu trăsurile goale, ca și când ar fi fost vorba de o întrecere.

O foarte frumoasă praveleşte a Bucureştilor ni se înfaşează de pe dealul, pe care se găseşte biserica mitropolitană, sediul mitropolitului şi camera deputaţilor. Sânt o mulţime de biserici, al căror stil, uitându-te mai de aproape, într'adevăr nu cores-punde tuturor condiţiunilor estetice; din depărtare însă numărul mare al lor contribuie mult la impresiunea plăcută ce o face întregul. Numai de aici se vede, cât de întins este oraşul Bucu-reştilor, şi aceasta va fi cauza de căpetenie, de ce nu se găsec toate într'o astfel de rânduială, cum s'ar cuveni pentru o capitală.

În ceea ce priveşte uliţele, unele sunt foarte bine pardosite, chiar şi asfaltate, de pildă Calea Victoriei, Calea Griviţei, Bule-varul Academiei; alte uliţi, mai cu seamă în suburbii, sânt în această privinţă foarte înapoiate. Trebuie însă mărturisit cu toată lauda, că în această privinţă se fac progrese, şi că în câte-va decenii oraşul va lua un aspect cu totul deosebit.

La Bucureşti eră obiceiul de a numi locuinţa după biserica cea mai apropiată, la ce se mai adăugă numele proprietarului de mai înainte sau al aceluia de acum. Câte confusii se fac din această pricină, avui prilejul să mă conving eu însuşi.

Într'o zi voiam să cercetez pe eminentul poet Alexandri, care doriă să-mi facă cunoştinţa personală. Mi s'a spus, că locuieşte în Strada Verde, Nr. 18. Neştiind absolut unde se găseşte această uliţă şi la care depărtare, luai o birjă, spunând birjarului să mă ducă în această uliţă. Neputând să-i spun, în vecinătatea cărei biserici se găseşte uliţa cu pricina, birjarul mărturisi că nu o cunoaşte, adaugând însă, că are să o găsească, întrebând pe cine-va. Mă purtă cam o jumătate de ceas, cobo-rându-se ici colea, de vre-o şase ori, de pe capră, cu scopul să întrebe în câte-va prăvălii, unde se găseşte uliţa cu pricina, până când eu, trecând vremea potrivită pentru vizită, îi spusei, să mă ducă într'o altă parte a oraşului.

Trecând prin Calea Victoriei, iată că din întâmplare, la depărtare de vre-o cinci minute dela locul de unde pornisem, văzui o uliţă cu numele Strada Verde, şi atrăgând atenţiunea birjarului, căpătai dela el răspunsul uimitor, că el tocmai în această uliţă locuieşte, fără ca să fi ştiut până atunci cum o chiamă.

În vremea petrecerii mele la Bucureşti am asistat şi la serbarea jubilară, care se aranjază în fiecare an la 10 Maiu, drept aducere aminte a urcării pe tron a Principelui Carol I. şi declara-rii independenţei României. Serbarea de acum eră cu atât mai pompoasă, de oare-ce eră împreunată cu o altă festi-vitate: predarea unei săbii de onoare în numele oştirii. Spre scopul acesta s'a împodobit foarte cu gust locul din jurul statuei lui Mihaiu Viteazul, cu trofee câştigate în războiul din urmă.

Statuia aceasta se găseşte în faţă universităţii, în care şi Academia îşi are adăpostul său provizor; îndărătul statuei este grădina botanică, care se întinde şi la dreapta şi la stânga statuei. Tribune nu s'au alcătuit; în schimb însă s'au întocmit

balcoanele și fereștile universității astfel, încât înlesniau privirea unui număr însemnat al publicului ales. Și eu am isbit să capăt un locșor pe partea dindărăt a unei laviți de școală. Ceea-ce mă interesă pe mine din cale afară, erau oștenii de toate categoriile, cari defilau înaintea Principei și a fratelui său mai mic, căci până atunci nu văzusem nici odată pe vitejii dela Plevna și dela Rahova în număr atât de mare. Vreme mai îndelungată a ținut defilarea elevilor școalelor de băieți, dintre cari Principele zimbă din cale afară de prietinos la aceia, cari fiind înarmați cu niște puști de lemn, înaintau în pas militar, salutând pe Principele cu un puternic «ura».

Intr'aceeași zi, seara, s'a iluminat orașul, și în grădina publică, numită Cismigiu, s'a aranjat un foc artificial de toată frumuseța. Pela 9 ceasuri s'a ivit în grădină și Principele și a ocolit-o de jur împrejur. Abia însă a trecut de aleea principală, iluminată de lampioane, și s'a întâmplat ceva, ce m'ar fi surprins grozav de tare și totodată m'ar fi înfricoșat, dacă un cunoscut, pe care din întâmplare l-am întâlnit acolo, nu m'ar fi pregătit dinainte. Indată-ce Principele ajunse la capătul aleei principale, toate lampioanele, împreună cu prăjinile de cari erau acățate, deveniră pradă clasei mai de jos a poporului. Lampioanele le-au stins, prăjinile le luară în mâni, și atunci toată mulțimea aceasta se năpusti la cele trei sau patru porți înguste, care duceau din grădină. Stând la o parte, nu știam ca pământul ce se întâmplă acolo, și așteptam cu nerăbdare momentul, când eșirea va fi nișel mai liberă, ceea-ce la urmă s'a și întâmplat.

Cu acest prilej n'am văzut pe Principele decât din depărtare; în curând însă am fost învrednicit să-l pot vedea față în față, și am avut fericirea de a vorbi cu el. Spre scopul acesta am ales o Duminecă, când într'un castel de vară, cu numele Cotroceni, împărția audiențe. Birja mă duse la fosta mănăstire, unde n'avui de cât să-i spun numele meu adjutantului, și când îmi veni rândul, intrai în sala, în care se găsiă Principele singur. Principele mă primi în mod foarte prietenos; obiectul de căpetenie al conversațiunei urmate în limba română a fost desvoltarea ulterioară a limbei române și speranțele, la cari îndreptățește Academia Română, de curând fundată. Principele a dovedit în cursul conversației, nu numai că instituțiunea aceasta îi zace la inimă, ci într'aceeași vreme, că are și niște idei de tot corecte despre această asociațiune, despre scopul ei și despre cele ce-i trebuiesc limbei române. Intinzându-mi mâna Principele, am eșit, înaintând la locul convenit petițiunea, să fiu primit și de Principesă. De cinstea aceasta însă n'avui parte, deoarece-ce dânsa tocmai atunci fusese vreme mai îndelungată bolnavă, neputând din acest motiv să asiste nici la examenele așa numitului azil Elena Doamna, institut pentru fete, a cărui protectoare este.

La sfârșitul petrecerii mele în București în toate instituttele se țineau examene publice, și doriaș să asist la unele din ele,

mai cu samă mă interesau examenele din limba română, și fiind-că profesorul Irimie Circa, cunoscut și în cercurile mai largi ale societății, propunea limba română în câte-va clase, m'am folosit de acest prilej să cercetez într'aceeași vreme și institutul însuși. Directoara, franceză de naștere, îmi dete pe o fostă elevă, acum inspectoare, drept călăuză, și aceasta cu mare prevenire m'a condus prin toate localitățile, mi-a arătat sala de mâncare, bucătăria, dormitoarele și sălile de lucru; îmi arată și biserica, sala cea mare și scaldele. M'am depărtat din acest institut cu convingerea, că în cas că o fată are nenorocirea să-și piardă părinții și-și găsește adăpostul aici, este bine îngrijită.

Teatrul, din păcate, nu l-am putut vedea. În ziua sosirii mele și încă de vre-o două ori după aceea s'a dat o feerie oare-care, dară cu nici un cuvîntel nu s'a dat de știre, că teatrul în curînd are să se închidă. Voiam să aștept o altă piesă, în locul acesteia însă teatrul de odată s'a închis, și nici cu prilejul aniversării a treisprezecea a urcării pe tron a Principelui nu s'a dat o reprezentație pentru popor, după-cum se așteptase

Afară de ședințele Academiei și afară de biblioteca Universității, ceea-ce mi-a făcut petrecerea în București foarte plăcută, a fost și convenirea cu niște persoane culte și simpatice, mai cu samă însă primirea prietenoasă și cordială, de care avui parte în casa d-lui Titu Maiorescu, fostul ministru de instrucțiune publică, și la rudele lui. De mai 'nainte auzisem multe despre ospitalitatea românească; cum că aceasta, însă, să se arete așa de strălucit, ca în casa sus numită, și nu numai față cu mlne, ci și cu alte persoane, n'aș fi crezut nici odată.

Am avut, ce e drept, în cursul călătoriei mele și câte-va întâmplări destul de comice. Odată omul, care mă petrecea, purtând calabalâcul meu modest, m'a întreat, dacă nu cum-va sânt din cei-ce taie la copii, — dovadă, că fusesem luat de medicul care altoește copiii de vărsat. Altă-dată un bărbat alergă după mine, rugându-mă pentru Dumnezeu să-i prescriu ceva nevetei sale greu bolnave; iară în satul Rucăr un soldat cu ori-ce preț voia să mă uit la ochiul lui bolnav.

Mai ciudată a fost o întâmplare, ce am avut-o în Ardeal. Mi se dăduse din partea unui cunoscut din București o scrisoare de recomandatie cătră o familie cunoscută lui, care locuia într'un sat bogat de peste Munți. Cătră sară am sosit acolo, și aflînd unde locuiește familia cu pricina, am găsit pe stăpâna casei singură acasă, deoare-ce toți ceilalți se găsiu la niște fânațe depărtate și numai a doua zi erau să se întorcă acasă. Scrisoarea adresată stăpînului casei nici n'o deschise femeia, spuindu-mi cu părere de rău, că bună bucuroasă m'ar fi poftit să mâiu peste noapte la ei, numai de n'ar fi fost singură acasă. Se înțelege, că eu, pricepând motivele bătrînei, am întreat că unde este birtul din sat, și dânsa după multă tărăgănare, se hotărî în sfârșit să-mi spuie. Acolo însă, iată, ce am pățit. Văzînd că în odaia cea mare se găsesc mulți bărbați din popor, ceea-ce

tocmai mă interesă, cerui să mi se dea mâncarea acolo; dorința mea însă nu s'a împlinit, ci aproape cu de-a sila am fost introdus într'o odăiță, unde găsii pe notarul și pe primarul din localitate. Cei doi, mai cu samă notarul, mă întrebară despre scopul călătoriei, unde am învățat românește și a. a. Eu, nebănuind nimic rău, răspunsei cu inima deschisă la toate întrebările, crezând că mă întreabă numai din curiozitate, cu toate că mi se părea ciudat, că notarul după fie-care răspuns al meu se uită semnificativ la primar. Când, pela 11 ceasuri, mă pregătiam de culcare, notarul mă pofti să petrec noaptea la el, ceea-ce eu, temându-mă ca nu cumva să-i trezesc din somn familia într'o vreme atât de înaintată, am refusat, mulțumindu-i de propunere și preferind a rămânea în birt. A doua zi am părăsit satul. Numai mai târziu aflai, că tocmai cu o zi mai înainte niște furi călcaseă o prăvălie și că prin urmare satul întreg eră în picioare, căutând cu toții hoțul. Femeea aceea, deci, căreia i predasem scrisoarea de recomandație, crezând că eu aş putea să fiu hoțul cel căutat, a spus aceasta îndată la locul convenit. Deci mă aveau supt pază, și numai atunci am priceput, că convorbirea mea cu notarul și cu primarul fusese un fel de interogator, și atunci am priceput totodată, ce noimă aveau privirile, pe cari notarul le trimetea primarului.

Trebuie să mărturisesc, că privind lucrul acesta din depărtare, mi-se pare mai mult o șagă, decât un lucru, care să stârnească în sufletu-mi vre-o supărare oare-care. Tot așa și împrejurarea, că cu trei ani mai înainte, în vremea petrecerii mele în Ardeal, mă crezuseră cu toată seriozitatea de emisar rus, care se îndeletnicește cu năimirea voluntarilor români pentru războiul cu Turcii, nu mi se pare un lucru atât de grozav, ca să fie în stare a mă oprî, ca la cel dintâi prilej să nu merg din nou în țările locuite de Români, unde aş auzi vorbindu-se limba română cea adevărată, și mi-aș putea însuși astfel din ce în ce mai mult cunoștința acestei limbi atât de frumoase, bogate și expresive.

Asupra însemnătății studiului limbei române.

Conferință ținută în toamna anului 1878 de *Dr. I. U. Iarník*, docent de filologia romanică la Universitatea din Viena.

Domnilor!

Cu două întrebări s'au îndeletnicit învățații, sau mai bine zis, se îndeletnicesc cu ele până azi: 1. întrebarea *despre originea poporului român și despre traiul lui în evul mediu*, și 2. *despre obârșiea și natura limbei sale*. Aceste două întrebări trebuiesc deschilinite una de cealaltă, de oare-ce nu totdeauna

originea unui popor coincide cu aceea a limbii sale. Istoria ne arată exemple număroase de popoare subjugate, cari depuind limba lor strămoască, au primit pe a învingătorilor. Asemenea exemple trebuiesc citate cu atât mai puțin, fiind-că așa ceva se întâmplă, așa zicând, înaintea noastră, văzând, cum acolo, unde se întâlnesc două popoare cari vorbesc limbi deosebite, limba unuia din ele se întinde în dauna celeilalte, înlocuind-o. Se ține, deci, mai puțin de filologie, decât de etnografie și de istorie, să răspundă la cea dintâi întrebare, cu toate că trebuie mărturisit, că în limba fie-cărui popor se reflectează ca într'o oglindă toate câte le-a îndurat în decursul vremilor, și prin urmare dintr'o cunoștință desăvârșită a limbei unui popor se poate dobândi foarte mult și pentru cunoștința istoriei sale.

Să mi se îngăduască, ca din limba română să citez cu privire la aceasta numai un singur exemplu: În ciuda stării din cale afară de imperfecte, în care se găsește studiul dialectelor române sau al limbei poporane vorbite în deosebitele ținuturi, între româneasca vorbită de o parte în Ardeal și de altă parte în Moldova par-că este o asemănare bătătoare la ochi, comparându-se cu celelalte dialecte. Dacă s'ar adevăra această a mea părere în urma unui studiu temeinic al dialectelor respective, ce consecențe nu s'ar putea face cu privire la faptele istorice, cari au servit de basă acestei concordanțe cu privire la limbă?

Ori cum am judecă siguranța și valoarea generală a rezultatelor obținute cu privire la cea dintâi întrebare, atâta este sigur și s'a primit în de obște, cum că despre obârșia și natura limbei române ca atare nu poate să subsiste nici cea mai mică îndoială: ea este tot așa o limbă romanică, ca ori-ce alta, și are tot aceleași drepturi să fie cuprinsă într'o gramatică a limbilor romanice, un drept pe care i-l și acordă *Diez* în lucrarea sa capitală.¹ Este cunoscut, că alfabetul cirilic, de care s'au folosit Românii până mai deunăzi și de care în parte se folosesc chiar și în ziua de azi, a fost de vină că s'a întunecat caracterul roman, altmintrelea atât de limpede al limbei române; afară de aceasta și cuvintele străine, atât de număroase, cari se găsesc într'însa, de bună samă au contribuit oare-cum, că limbei acesteia i s'a tăgăduit caracterul și numele unei limbi romanice. De sigur pe nedrept, căci ceea-ce dă unei limbi caracterul ei deosebit, ce constituie firea ei, nu este numărul mai mare ori mai mic al cuvintelor străine, ci structura ei gramaticală, flexiunea sa. De n'ar fi astfel, atunci nici n'am pricepe, de ce de pildă limba engleză, cu provisiunea sa atât de bogată a cuvintelor luate din limbile romanice și din altele, nu s'ar putea socoti și ea ca fiindu-se de familia limbilor romanice.

Dară limba română nu se găsește numai pe aceeași treaptă cu celelalte limbi romanice, ci adese-ori este în stare să facă lumină cu privire la unele fenomene fonetice, cari în celelalte

¹ *Fr. Chr. Diez* (1794—1876), întemeietorul filologiei romanice, fost profesor la universitatea din Bonn: «*Grammatik der romanischen Sprachen*».

limbi ni se arată mai mult sau mai puțin întunecate. În această privință este importantă împrejurarea, că limba română s'a separat de celelalte limbi romanice într'o vreme foarte timpurie, pe care pe lângă asta o putem hotări mai de aproape, ducând de aci încolo departe în orient o viață izolată. Se poate deci admite, că un fenomen care se arată în vre-o altă limbă romanică (mai cu seamă într'una, care în alte privințe a mers pe calea proprie a ei) și în aceeași vreme și în cea română, poate fi considerat ca un fenomen general romanic, și că toate fenomenele cari nu sânt în acord cu el, nu sânt decât niște urmări ale altor legi fonetice, cari s'au introdus mai târziu.

Înainte de toate în studiul limbilor moderne în genere și în cel al limbilor romanice în deosebi trebuie luat în socoteală, că cutare formă de față a vre unui cuvânt n'a eșit de odată din rădăcina sa, ci că din contră mai multe legi fonetice cari n'au lucrat simultan, ci una după cealaltă, au dat succesiv cuvântului forma cunoscută nouă. Aici se naște întrebarea însemnată, care mai cu samă în vremea din urmă și cu toată dreptatea este luată în samă, cu privire la cronologia fenomenelor fonetice. De câte ori avem citațiuni despre deosebitele forme din deosebite vremuri, atunci răspunsul ne este destul de înlesnit; de obicei însă lucrul nu stă astfel, și atunci trebuie însă ghicim așa numitele forme de tranzițiune. Cele din urmă însă nu-i iertat să fie arbitrar, ci trebuie să fie rezultatul unor legi strict fonetice.

Să mi se dea voie s'o deslușesc pe baza unui exemplu. Cuvântul francez *chose* s'a format din latinul *causa*. Este lucru știut, că în cuvintele franceze populare *au* trece în *o* și de aceea s'ar putea admite fără îndoială, cum că cuvântul francez ar fi provenit de odată din *causa*, schimbându-se într'aceeași vreme *c* în *ch*. Și cu toate acestea așa este cu neputință. Latinul *c* într'adevăr în limba franceză devine *ch*, însă numai înaintea unui *a* latin, de unde putem deduce, că în acest cuvânt *c* a devenit *ch* în vremea când *au* există în calitate de diflong, și că numai atunci, după-ce sunetul *ch* s'a fost întărit, a urmat și schimbarea lui *au* în *o*.

Citez îndată un alt cuvânt, care se asemănă celui din urmă, și care ar fi trebuit să dea același rezultat și nu l-a dat, și unde limba română împreună cu celelalte limbi romanice ne arată motivul adevărat al rezultatului deosebit; este cuvântul francez *queue*, în vechia limbă franceză *coe*, care corespunde, după cum s'ar putea crede, latinului *cauda*. Lucrul nu e însă așa, de oare-ce *o* din vechiul francez *coe* este, după cum arată rima și asonanța, un *o* închis, în *chose* din contră un *o* deschis. De unde deosebirea? De acolo, că cuvântul francez n'a avut drept bază *cauda*, ci *coda*, și un *o* lung dă un *o* închis, *au* din contră un *o* deschis. În conformitate cu aceasta limba română ne arată în cel dinfăi cas *causă* (nefiind dușmană lui *au*, după cum avem dovadă în cuvintele *aud* [din *audio*, în loc de *audio*],

taur [din *taurum*], *laud* [din *laudo*] și altele), în al doilea însă *coadă*, în care *o* român, corespunzător latinului *o*, în urma lui *ă* din silaba următoare devine *oa*. De asemenea cuvântul român *măr*, pl. *meri*, în acord cu italianul *melo* ne arată, cum-că trebuie să vină din *melum*, nu din *malum*; *găină* ne dă o dovadă pentru forma portugheză *galhina*; *greu* ne arată, cum că aici, tot așa ca în limba spaniolă *greve* lângă forma mai mult învățată *grave*, trebuie să pornim, nu dela *gravis*, ci de la *grevis*, ceea ce dovedește și francesul *grief*, lângă învățatul *grave*, și a.

Am să mai dau din românește un exemplu al sus amintitei cronologii a diferitelor treceri fonologice, un exemplu, care într'aceeași vreme are să illustreze din destul însemnătatea limbei române în această privință pentru celelalte limbi romănice. Una din vocalele mai grele latine cu privire la trecerea din latina în romanică este vocala *e*, mai cu samă *e* scurt. În unele limbi romănice îl aflăm înlocuit cu diflongul *ie*, în altele numai prin *e*. De oare-ce nu se putea admite, că unul și același sunet latin ar fi dat la o anumită vreme un rezultat atât de deosebit, Gaston Paris¹ puse întrebarea, dacă toți *e* scurți latini n'au fost diftongați din capul locului în *ie* și dacă părăsirea diftongului în unele limbi, bună oară în portugheză și provençală, nu se datorește unei vremi mai târzii. Puind la cale o cercetare în limba română, s'a ajuns la rezultatul uimitor, cum că și aici fie-care *e* scurt trebuie ca la început să fi sunat *ie*, așa: *fiera* din *fĕra*, așa *piera* din *pĕreat*. Ceea-ce însă în limba română a întunecat procedura aceasta, a fost împrejurarea că într'un anumit timp au înrăurit alte legi fonetice, cari au înrăurit și asupra celui dintâi rezultat al unui *e* scurt, va să zică un *ie*, schimbându-l altfel. Aș merge prea departe, dacă aș vrea să aduc aici toate motivele cari întăresc dreptatea acestei afirmațiuni. Trebuie însă să amintesc barem cele ce urmează. Legea care a înrăurit mai târziu, este aceea, după care fie-care *e* român, printr'un *a* sau *e* al silabei următoare se deschide, devenind chiar un *ea*. Legea aceasta a schimbat nu numai acest *e*, care corespunde unui *e* lung sau unui *i* scurt latin, ci și *ie* format din *e* scurt. În cazul cel din urmă se face, să spun dreptul, trifongul *iea*, care se simplifică în *ia*, pe când în cel dintâi cas *ea* rămâne fără schimbare.

Câte-va exemple vor desluși aceasta. Din cale afară de limpede este lucrul în niște cuvinte, cari nu se deosebesc între dănsule decât prin aceea, că odată vocala, care pricinuește deschiderea lui *e* în *ea* urmează, altă dată însă nu urmează. Astfel *pĕreat* citat mai sus dă *piară* din *piera*, *pieara* din cauza lui *ă* care urmează, pe când din contra *pĕreo* tratat ca *pĕro* dă un *pier*; *vermem* dă *viarme* în singular, *viermi* în plural, tot așa *pĕtra* în singular *piatră*, în pl. *pietri* și a. a. Din contră *credo* dă *cred*, *plico* dă *plec*, și în condițiuni cunoscute *creadă*, *pleacă*.

¹ Distins romanist francez, profesor la «Collège de France» din Paris, director al revistei filologice «Romania». Red,

După unele consonante acest *ea* se reduce la *a*, așa din *mensa*, resp. *mesa* avem *measă*, în sfârșit *masă*; din *penna*, *peană*, în sfârșit *pană*; din *foeta* resp. *feta* avem *feată*, în sfârșit *fată*, — nici odată însă un *ie*, și cu atât mai puțin un *ia*. Intr'adevăr câteodată vedem și un *ia* din *e* scurt redus la un *a*, casurile aceste însă se cunosc foarte lesne, deoarece-ce consonanta care precede imediat acest *ia*, conform legilor despre consonantele românești, este supusă unei schimbări, ceea-ce cu privire la *a* născut din *ea* nici odată nu se întâmplă. Așa *sex* dă *șase* — *sella* *șă* — *terra* *șară*, tot așa cum aceasta se întâmplă cu *ie* simplu în *deum*, *zeu*; *decem*, *zece*; *mēdius* dialectal *gnez*, din contra *mărg* din *mergo*; *tēneo* dă *șin*, dară *tem* din *timeo*; *sēdeo* *șăd*, dară *său* (din *sebum*).

Este curios, c'această diftongare a unui *e* scurt în *ie* în limba română are loc și în silabe închise și că în această privință acest ram răsăritean al familiei de limbi romanice stă în acord cu cel din extremul apus, limba spaniolă; așa românul *șerb* (din *servus*) span. *siervo*, *șarpe* (*serpens*) span. *sierpe*, rom. *șapte* (*septem*), span. *siete* și a. a.

Dacă însă e vorba, ca limba română să-și arate pe deplin însemnătatea pentru celelalte limbi romanice, este de neapărată trebuință, ca cunoștința ei să devie mai temeinică, decât a fost până acuma. Întrebând, cari sânt motivele, de ce studiul acestei limbi atât de importante pentru cunoașterea limbilor surori romanice, până acuma n'a atins înălțimea la care se găsește al celor din urmă, întâmpinăm înainte de toate un motiv. Nu amintesc decât în treacă greutatea alfabetului mai vechiu român, ca și varietatea felului de scriere din vremea mai nouă și mulțimea cuvintelor străine; cauza de căpetenie a fost și mai este încă lipsa materialului trebuincios, lipsa unor edițiuni ale documentelor mai vechi, cari ar fi accesibile tuturor, și a unor izvoare vrednice de credință, care ar cuprinde toate produsele limbei poporane române.

Cu privire la cel dintâi lucru, par'că ne putem aștepta la o schimbare înspre bine, alcătuiindu-se în sânul Academiei din București mai multe comisiuni, cari ș'au propus publicarea documentelor mai vechi românești. Inceputul l-a făcut *Hăjdău*, care își puse în lucrare planul său în modul cel mai corespunzător. Textele tipărite de el sânt astfel, în cât par din cale afară de potrivite să stârnească interesul tuturor acelor, cari se îndeltnicesc cu studiul limbei române. Textele aceste, adică, sânt niște documente scrise într'o vreme anumită în mai multe localități, ale căror singularități *Hăjdău*, după fie-care din ele, le resumă într'o anumită ordine, rămâind ca alții, întrunind toate aceste observațiuni răzlețe, să-și facă o idee limpede despre tot materialul.¹ Din partea aceasta s'a dat în excelenta întro-

¹ E vorba de lucrarea: «Cuvente den bătrâni, limba română vorbită între anii 1550—1600», de răposatul *Bogdan Petriceicu Hasdeu* (vol. I. București, 1878), cu observațiuni filologice de *Hugo Schuchardt*, romanist însemnat, fost profesor la universitatea din Graz. Red.

ducere, pe care Schuchardt a scris-o pentru carte, într'aceeași vreme un semn îmbucurător, cum învățații români încep a se alipi de cei din străinătate, care conlucrare nu poate să dea decât cele mai bune rezultate. Printr'un studiu temeinic al acestor documente și al altora poate vom isbuti să deslegăm în mod definitiv întrebarea atât de discutată cu privire la existența dialecților în limba română. Ar trebui să vedem o ironie a sortii, dacă tocmai învățatul care socotise drept eresie lui Picot de a vorbi despre un dialect bănățean și despre un dialect român în genere, ar trebui să dea prilej la un asemenea studiu. Foarte binevenite sânt și glosarele vechi românești alăturate, ca și încercarea unui dicționar etimologic român, de și nu putem să împărtaşim în toate părerea sa. În sfârșit, ca să înalțe și mai mult valoarea acestei lucrări, a împlinit dorința lui Diez, însemnând cuvintele și locuțiunile române din niște documente scrise în limbi slave. Textele sânt tipărite toate cu litere cirile, într'aceeași vreme însă s'au transcris cu atâta îngrijire cu litere latine, încât este de dorit, ca ceilalți, cărora s'a încredințat publicarea textelor mai vechi, să-și iee de model această lucrare a lui Hăjdău.

Cu cât sânt mai rare izvoarele tipărite pentru literatura mai veche și cu cât aceste sânt de dată mai nouă, cu atât este mai de lipsă a se da o atențiune mai mare limbei poporane românești, și aceasta cu atât mai mult, de oare-ce cunoștința ei pare a fi în stare să răspândească lumină și asupra limbei monumentelor mai vechi. Este din destul de cunoscut, cum prin deosebitele școli s'au introdus în timpul mai nou în limba română cuvinte, fie latine, fie luate din vre-o limbă romanică. Este oare peste puțină, ca cu două sau trei secole mai 'nainte să se fi întâmplat tot același lucru, deși nu totdeauna dinadins, după cum scriitorul stăpâniă mai mult limba latină sau slavă, după cum traducând, aveă înaintea sa un original latin sau slav? Aceasta nu trebuie să o înțelegem astfel, ca și cum toate aceste cuvinte, cari în ziua de azi sânt comune poporului și cutărui monument mai vechiu, poporul le-ar fi cunoscut chiar atunci, căci limba în dorința ei de schimbare primește multe cuvinte, de cari are lipsă și cari corespund geniului ei, pe când pe altele le refuză și încă cu toată hotărîrea. Dintr'aceasta reese, că și multe din cuvintele cari se introduc în ziua de astăzi, găsesc primire la popor, și după ce vor fi trecut proba, au să devină averea tuturor.

Dacă ne punem întrebarea, care este izvorul de căpetenie, din care s'ar putea lua cunoștința întregii avuții de cuvinte române, căpătăm răspunsul, cum-că *un dicționar* bine alcătuit și cât se poate de complet ar trebui să împlinească pe deplin scopul acesta. Un astfel de dicționar însă, cu părere de rău trebuie s'o spunem, astăzi încă nu-l avem, cu toate că proiectul unui dicționar al limbei române s'a și tipărit.¹ Aș merge prea

¹ «Dicționarul limbei române», lucrat ca proiect, la însărcinarea Societății academice române, de August Treboniu Laurian și I. C. Massim (2 vol. București, 1871—76), și «Glosariul» cuvintelor de origine străină sau îndoioasă, de aceiași (Buc. 1871). Red.

departe, dac'aș vrea să mă întind despre modul cum s'a făcut lucrarea aceasta, și cum, după părerea mea, ar trebui să fie făcută; numai atât va fi de ajuns, că în sânul Academiei însăși mulțumirea nu este tocmai mare și că de sigur se vor introduce unele schimbări. Este numai întrebarea, până unde va merge schimbarea, — dacă nu va rămâne decât pe lângă o reformă ortografică, după care ortografia ar rămâne etimologică și de acum înainte, pentru ceea-ce însă n'ar fi hotărâtoare limba latină, ci însăși cea română. Puțină nădejde însă, că s'ar face o reformă temeinică și că s'ar părăsi o împărțire basată pe principii false în «Dicționarul», care cuprinde elementele latine, și în «Glosariul» rezervat pentru elementele străine.²

De ce Academia din București, până să se fi apucat de publicarea dicționarului, n'a împlinit dorința, pe care în anul 1876 Alexandru Roman a pronunțat-o în sânul ei, c'ar fi de dorit să se adune toate cele poporane în limbă! De ce dânsa n'a lucrat proiectul său, decât pe baza numărăoaselor colecțiuni ale produselor musei poporane! — Cine este în stare să spuie, la ce înălțime s'ar găsi chiar acum studiul limbei române? Împărțirea cuvintelor în cuvinte curat populare și în acelea cari nu-s folosite decât din partea scriitorilor, fără să fi intrat în popor, s'ar face de sine după indicările, cari ar trebui să se afile la fie-care cuvânt și din cari s'ar vedeă, în care ținut și în care înțeles se întrebuințează cutare cuvânt.

Dară chiar atunci, dacă dicționarul ar corespunde tuturor condițiilor, publicarea produselor musei poporane este de cea mai mare însemnătate. Nu doară numai din motive literare și estetice, nu numai de aceea, că poesia poporană română ne arată niște flori de o frumusețe rară, că proverbele române ascund o comoară atât de bogată a unei filosofii curat populare, că basmele poporane românești din punctul de vedere al studiului comparativ al basmelor sânt din cale afară de interesante și importante, ci și cu privire la limbă o reproducere nefalsificată a tuturor acestor monumente luate din popor este tare de dorit. Mai cu samă în ce privește sintactica, poate să se descopere aici lucruri de mare valoare. Aceasta o admite și spusa citată mai sus a unui membru al Academiei din București, care zice, c'acel scriitor ar face un mare serviciu literaturii române sintactice, care ar studia temeinic secretele neprețuite ale spiritului universal al poporului român, observând, că acest din urmă îmbracă ideile sale originale în niște fraze, care nu sânt cunoscute de cât unui bărbat din popor. Numai astfel s'ar putea alcătui o sintactică curat română, care nu s'ar mișcă în

² În privința aceasta îndreptarea s'a făcut cu mult mai repede, de cum a crezut conferențiarul. Dovadă: «Etymologicum magnum Romaniae (Dicționarul limbei istorice și poporane a Românilor)» de B. P. Hasdeu (vol. I—III, București 1886—1893) și «Dicționarul limbei române», ce este în publicare sub conducerea d-lui profesor Dr. Sextil Pușcariu, ambele sub auspiciile «Academiei Române». Red.

cadrul celei latine, franceze, italiene, germane sau maghiare. Cum-că în această privință monumentele mai vechi, parte mare traduceri, nu pot să fie luate drept model, se înțelege de sine. Vă citez numai un exemplu din limba română, articolul lui Hăjdău în Foaia societății Românismului din anul 1870, Nr. 2, unde d-sa tipărește psalmul al șaptezeci și șaptelea în traducerea lui Coresi, arătând, cât de aproape a urmat ici-colea traducătorul originalul său slav. Și ca să citez un alt exemplu, luat dintr'o altă limbă romanică, exemplu, care 'mi este foarte de aproape, cine s'ar încumetă a afirma, cum-că traducerea psalmilor în vechia limbă franceză, publicată de Francisque Michel în anul 1860, așa numitul Psaltier d'Oxford, ne-ar da o icoană credincioasă a sintacticei franceze de atunci? Monumentul acesta s'ar fi putut citi de mine acolo, unde vorbesc despre introducerea făcută nu într'adins a cuvintelor străine, fie de obârșie slavă sau latină, căci și aici latinisme se găsesc cu duimul.

Păcat, că tocmai în privința aceasta puțin s'a făcut de către Români, mai cu samă în ceea-ce privește basmele populare, cari din cauza prosei în care s'au scris, se potrivesc cu mult mai mult pentru exprimarea limbei poporului, decât produsele scrise în versuri. Până acuma s'a publicat prea puțin, și ceea-ce s'a publicat, corespunde mai mult cerințelor literar-istorice, decât celor limbistice.¹ Că și aceasta din urmă să aibă loc, ar trebui să se îngrijească de o mai credincioasă și conștiințioasă reproducere a limbei poporului, de cum s'a făcut până acuma. Ar trebui atunci, ca prin mijlocul unei transcripțiuni strict fonetice, care s'ar primi, în cât aceasta ar fi cu puțință, pretutindeni, să se însemneze toate nuanțele pronunțării după deosebitele ținuturi, și aceste ținuturi și chiar localități ar trebui notate la fiecare, și spre verificare ar trebui numită și persoana povestitorului cu pricina. Stabilirea unei transcripțiuni strict fonetice spre acest scop ar fi de lipsă chiar atunci, când toți Românii știutori de carte s'ar hotări pentru principiul fonetic, căci este cunoscut, că pentru viața comună în această privință pot să se facă niște concesțiuni, cari, când e vorba să se obție prin texte publicate niște rezultate curat limbistice, nu se pot admite. Cât de departe se găsesc Românii, ca să simtă lipsa aceasta, se vede chiar din împrejurarea, că până acuma n'au încercat să publice asemenea texte în modul acesta diplomatic, ci își bat chiar joc de acei, cari fac o asemenea încercare. Astfel a pățit-o Picot, când în broșura sa «Documents pour servir à l'étude des dialectes roumains», adunând câteva cântece populare și un basm din gura poporului bănățean, le-a prezentat ca niște mostre ale dialectului bănățean, însemnând precis și pronunțarea.

¹ Și în privința aceasta lucrurile s'au schimbat spre bine. Dovadă, numărările colecțiuni de literatură populară, publicate de atunci încoace atât de particulari, cât și de «Academia Română» (în timpul din urmă publicația «Din viața poporului român»). Red.

Din cele spuse reese, că este mult de făcut, și înainte de toate din partea Românilor înșiși, până-ce studiul limbei române să poată lua un avânt tot așa de mare, ca al celorlalte limbi romanice. Poporul român în vremea cea mai nouă a căutat cu succes să-și însușească aceea ce împrejurările vitrege i-au refusat în vremile trecute; ne putem, deci, aștepta, că și cu privire la giuvaerul cel mai scump ce-l are, limba, va repara cele întrelăsate. Dacă se va face aceasta, atunci învățații români desigur nu vor avea să se plângă, că din partea învățaților străini nu se întâmpină cu acel interes și cu băgarea de samă, ce o merită, lucrările lor, inspirate de un spirit patriotic și într'aceeași vreme curat științific.

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2017